

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**

**Глухівський національний педагогічний університет  
імені Олександра Довженка**

**Кафедра теорії і методики дошкільної освіти**

**МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА**

**ВИХОВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ДІТЕЙ 6-ГО РОКУ ЖИТТЯ  
ЗАСОБОМ КОЛЕКТИВНОЇ ОБРАЗОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

**Виконала:**

Двойних Раїса Олексіївна  
магістрантка спеціальності  
012 Дошкільна освіта  
ОПП Дошкільна освіта

**Науковий керівник:**

к. п. н., доцент І.В.Корякіна

**Допущено до захисту:**

«\_\_» \_\_\_\_\_ 2022 року

**Завідувач кафедри**

\_\_\_\_\_ І.В.Корякіна

Дата захисту: «21» січня 2023 р.

Національна оцінка \_\_\_\_\_

Кількість балів: \_\_ Оцінка ECTS

Підписи членів ДЕК:

\_\_\_\_\_  
\_\_\_\_\_  
\_\_\_\_\_

**Глухів – 2023 р.**

## ЗМІСТ

<b>ВСТУП.....</b>	<b>3</b>
<b>РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЯК ОСОБИСТІСНОЇ РИСИ.....</b>	<b>6</b>
1.1. Аналіз історії дослідження виховання «відповідальної поведінки» у дошкільників. Поняття відповідальності та моральної норми, механізм виховання відповідальності.....	6
1.2. Вікові характеристики старших дошкільників. Особливості виховання відповідальності у дітей 6 року життя в різних видах діяльності: ігровій, комунікативній, трудовій, художній.....	15
1.3. Значення і методика проведення колективної образотворчої діяльності в закладі дошкільної освіти .....	22
Висновки до першого розділу.....	29
<b>2. ЕКСПЕРЕМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ЗАНЯТЬ З КОЛЕКТИВНОЇ ОБРАЗОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ВИХОВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ДІТЕЙ 6 РОКУ ЖИТТЯ .....,.....</b>	<b>32</b>
2.1. Критерії, показники та рівні вихованості відповідальності у дітей старшого дошкільного віку.....	32
2.2. Заняття з колективної образотворчої діяльності як засіб виховання відповідальності у дітей 6 року життя .....	41
2.3. Аналіз результатів експериментальної роботи.....	57
Висновки до другого розділу.....	62
<b>ВИСНОВКИ.....</b>	<b>77</b>
<b>СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....</b>	<b>82</b>
<b>ДОДАТКИ</b>	

## ВСТУП

**Актуальність теми.** У сучасному суспільстві процес виховання особистості дуже відрізняється від підходів минулого. Стрімкий темп сьогодення закладає новий фундамент існування суспільних норм, ставить завдання формування людини «нового покоління». Таку, яка б мала здатність творчо мислити; думати по – новому, змінюючи застарілі стереотипи; приймати рішення самостійно, сміливо боротися з проблемами, яке ставить життя; і бути максимально активним у суспільстві. Тому саме відповідальність та відповідальна поведінка - є складовою успіху в характеристиці кожної людини.

Нині формується така ситуація при якій традиційні та класичні методи впливу на формування особистості втрачають свою актуальність та доцільність. І виникає питання: «Якими мають будуть наші діти? Як виховати їх відповідальним людьми? І хто повинен цим займатися?».

Як же творчість, а саме образотворча діяльність допоможе в цьому? А справа в тому, що творчість дає можливість людині пізнавати й перетворювати дійсність. Під час творчого процесу людина наче сама змінюється, а якщо ми говоримо про дітей – то творчість і дитина це взагалі невід’ємні речі. Ось чому колективну образотворчу дитячу діяльність можна використовувати як механізм впливу на формування відповідальної поведінки у дошкільників.

**Проблематика.** Відповідальність означає здатність людини усвідомлювати свої дії та вчинки, розуміти їх позитивний чи негативний характер, співвідносячи їх з морально-етичними нормами і законами. Відповідальність стосується усіх сфер життя. Вона може бути юридичною, моральною, педагогічною, політичною. Зародження такої базової якості особистості як відповідальність починається з найближчого оточення – сім’ї, дитячого садка, згодом школи, вулиці та ЗМІ. Варто не втомно приділяти увагу процесу його виховання. Так як і решта моральних якостей, відповідальність формується за принципами безперервності, наступності, багатофакторності і базується на стійкому інтересові та бажанню до цього процесу.

Основи відповідальності та відповідальної поведінки формуються у дітей в «інституті сім'ї». Дорослі прагнуть щоб їх діти росли відповідальними, бо це важлива риса характеру, яка необхідна кожній людині на протязі усього життя.

Значною проблемою нинішнього суспільства є те, що велика частка батьків перекладають свої обов'язки, по вихованню власних дітей, на вихователів та вчителів. Але ж саме з сім'ї, найближчого оточення дитини, беруть початок такі поняття, як моральність, етика, відповідальність. Лише власним прикладом батьки, дбаючи про чистоту поведінки і думки, можуть виростити дитину успішною, заклавши в неї моральні якості, а педагоги продовжити «сіяти насіння» доброго і вічного заради виховання Людини з великої букви. Саме батьки повинні привити своїм дітям поняття моральності – це і є основною метою процесу виховання. А ознакою вихованої людини є її дбайливе і відповідальне ставлення до оточуючих.

Не можливе існування гармонійного суспільства без дотримання моральних норм. Тому в процесі розвитку, людством були розроблені норми і правила, які вважаються обов'язковими і повинні дотримуватися. Серед них відповідальність, яка є основною рисою будь-якого виду діяльності, і виховати у дітей це почуття набагато легше у дитинстві.

**Стан дослідження проблеми.** Психологічний механізм формування відповідальності у дітей різного віку розкривається в дослідженнях І.Д. Беха, Т.Г. Гаєвої, Т.Є. Колесіної, О.Л. Кононко, М.В. Левківського, А.В. Лопуховської, Т.В. Морозкіної, М.В. Савчина, І.А.

При дослідженні відповідальності як етичної чи моральної норми, потрібно звернути увагу на дослідження Г.Сковорода, Ж.Піаже, Ж.-П.Сартр, Т.Гаєва, С.Єлканов, О.Бондаренко, К.Муздибаєв, Н.Севост'янова.

Відповідальність – це вольова якість особистості, яка може бути сформована в різних видах дитячої діяльності. Вивченням займалися з трудової та ігрової діяльності З.Н. Борисова, Р.Н. Ібрагімова, К.О. Клімова, Г.Г. Уранова; навчальної С.О. Ладивір, Л.І. Меквабишвілі.

Дослідженням відповідальності займалися такі радянські педагоги, як А. Макаренко, В. Сухомлинський, Н. Мінкіної, сучасники М. Матюхіної та К.Климової.

**Об'єкт дослідження** - виховання відповідальності в дітей старшого дошкільного віку.

**Предмет дослідження** – колективна образотворча діяльність, як засіб виховання відповідальності у дітей 6 року життя.

**Мета дослідження** – теоретично обґрунтувати і експериментально перевірити вплив системи занять з колективної образотворчої діяльності на виховання відповідальності в дітей 6-го року життя.

**Гіпотеза дослідження** – у дітей старшого дошкільного віку можуть бути сформовані основи відповідальності в колективній образотворчій діяльності, якщо:

- Діти знаходяться у сприятливому психологічному кліматі;
- Можуть осмислювати моральні норми, аналізувати ситуацію;
- Норма відповідальності втілюється в практику самостійно здійснювальних вчинків.

**Завдання дослідження:**

1. Здійснити теоретичний аналіз понять: відповідальності, моральна норма, моральність. Якими засобами виховується.

2. Визначити основні напрямки проблеми виховання відповідальності.

3. Описати особливості виховання відповідальності у різних видах діяльності старших дошкільнят.

4. Дослідити процес виховання відповідальності у дошкільників засобом колективної образотворчої діяльності та провести аналіз його результатів.

5. Визначити шляхи педагогічного впливу на корекцію відповідальності.

**Методи дослідження:**

\*аналіз;

\*педагогічний експеримент;

\*спостереження;

\*бесіди;

\*методи статистичної обробки одержаних результатів.

**Теоретичне і практичне значення** даного дослідження полягає в детальному розгляді поняття « відповідальна поведінка» в дітей 6 року життя; визначення сприятливих умов та факторів для формування у дошкільника стійкого поняття мораль та моральність; визначення критеріїв та показників відповідальної поведінки у старших дошкільників за якими можна стверджувати за рівень сформованості відповідальності в цілому; формування відповідальної поведінки в дітей 6 року життя. Результати даного дослідження можуть бути використаними в розробці методичних планів для занять з образотворчого мистецтва у закладах дошкільної освіти та в організації виховної підтримки дошкільного закладу з сім'єю.

## РОЗДІЛ 1

### ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЯК ОСОБИСТІСНОЇ РИСИ

#### **1.1. Аналіз історії дослідження виховання «відповідальної поведінки» у дошкільників. Поняття відповідальності та моральної норми, механізм виховання відповідальності**

У фаховій літературі можна знайти багато досліджень присвячених питанню формування відповідальності. Особливість цього питання полягає в тому, що вчені досліджують структуру відповідальності з різних позицій. Проблеми формування вольових якостей дітей досліджувалися Божович Л. М., Ващенко Г., Костюком Г., Дубровіною І. В., Лисіною М. І., Мухіною В. С., Заброцьким М. М. та ін. Дослідженню питання формування почуття відповідальності у дітей дошкільного віку присвячені роботи таких авторів як Бех І.Д., Кононко О.Л., Нечай В.Г., Борисова З.Н., Сергеева Д.В та ряду інших. Висвітленню різних аспектів проблеми формування в дітей відповідальності присвячені роботи І. Беха, Т. Веретенко, В. Горovenko, М. Левківського, М. Сметанського, О. Сухомлинської, В. Савченко, Н. Огренич, В. Оржеховської, Т. Фасолько та ін.

Психологічний механізм формування відповідальності у дітей різного віку розкривається в дослідженнях І.Д. Беха, Т.Г. Гаєвої, Т.Є. Колесіної, О.Л. Кононко, М.В. Левківського, А.В. Лопуховської, Т.В. Морозкіної, М.В. Савчина, І.А. При дослідженні відповідальності як етичної чи моральної норми, потрібно звернути увагу на дослідження Г.Сковорода, Ж.Піаже, Ж.-П.Сартр, Т.Гаєва, С.Єлканов, О.Бондаренко, К.Муздибаєв, Н.Севост'янова.

У своїй статті Г.В. Беленька «Формування відповідальності у дошкільників» проаналізувала історико-педагогічний шлях формування поняття відповідальності, вона пише: «...Формування базових якостей особистості – проблема, що своїми витокami сягає в античну філософію стародавньої Греції, класичну німецьку філософію, червоною ниткою

проходить крізь твори Г. Сковороди, Т. Шевченка, М. Бердяєва та ряду інших філософів. Що стосується дітей дошкільного віку, то ставлення до них і вимоги до їхнього виховання змінювалися зі зміною соціальних формацій, історичного розвитку суспільства. Постійний науковий інтерес до дошкільного дитинства виник лише у XVII сторіччі, з появою праць чеського педагога Яна Амоса Коменського. Психологи і педагоги тривалий час досліджували можливості формування у дітей моральних якостей, пройшовши у своїх пошуках шлях від виховання в них слухняності й дисциплінованості до формування самостійності й надання свободи вибору. У вітчизняній педагогіці існувало два підходи до вирішення цього питання. Перший пов'язаний з ім'ям відомого педагога – А. Макаренка. Згідно його концепції відповідальність особистості формується у колективі і через колектив за рахунок сильного емоційного переживання. Це відповідальність залежності, у якій власні почуття людини мотивують її діяльність. Інший підхід був запропонований і реалізований В. Сухомлинським. Згідно цього підходу дитину з раннього віку слід вчити жити за законами добра, розвивати емпатію, формуючи у неї такі якості як милосердя, вміння розуміти іншого, сердечність, людяність. У результаті такого виховання і формується відповідальність, як здатність реагувати на почуття іншої людини. У 60-х – 70-х роках XX століття в роботах З. Борисової, Р. Буре, Д. Сергєєвої піднімалися питання виховання відповідальності у дітей дошкільного віку в трудовій діяльності. Автори розглядали її як відчуття дитиною своєї корисності для інших, усвідомлення значущості своєї праці для колективу і обов'язковість її виконання. У подальших дослідженнях Л. Артемової, Г. Беленької, К. Клімової, Т. Поніманської, Г. Уранової, Т. Фасолько та інших були розглянуті можливості виховання відповідальності у дітей в різних видах діяльності. Вчені дійшли висновків: відповідальність, як якість особистості не формується спонтанно; для виховання відповідальності у дітей в період дошкільного дитинства необхідно створити спеціальні педагогічні умови; в основу виховання відповідальності мають бути покладені знання дітьми моральних

норм, що конкретизуються у правилах поведінки та взаємодії з оточуючими...» [11].

Філософський аспект дослідження відповідальності добре відображен у працях Т. Фасолько: «Відзначено, що проблема відповідальності особистості представлена у роботах філософів С.Ф. Анісімова, Н.О. Головка, О.Г. Дробницького, Р. Косолапова, В. Маркова, О.І. Ореховського та ін. і стосується співвідношення об'єктивної необхідності та реальної свободи. У сучасних філософських дослідженнях свобода розглядається як оптимальна форма зв'язку людини з іншими людьми. Першоелементом свободи є вибір, який передбачає самообмеження, відмову від певних можливостей з метою виділення такої, яка є головною у відповідній ситуації. Моральна відповідальність характеризується як сукупність об'єктивних вимог, поставлених суспільством до окремих своїх членів, колективом у вигляді моральних принципів, норм, що виражають суспільну необхідність.

Ще один напрям розгляду відповідальності у філософському контексті полягає у поєднанні її із поняттям обов'язку. На думку О.Г. Дробницького, межі обов'язку, здатність людини до виконання обов'язку і умови її правоти або провини складають її відповідальність. В. Франкл вважає, що різниця між обов'язком і відповідальністю відповідає відмінності між авторитарною та гуманістичною совістю. Сутність першої полягає в готовності людини виконувати переважно вказівки та підкорятися, що за своєю сутністю є покірністю як людською якістю. Особливість другої проявляється у здатності прислухатись до голосу власної людяності, незалежно від чиїх би то не було розпоряджень.

Таким чином, правомірним є розмежування у відповідальності філософського і психологічного аспектів. Останній стосується структури, механізмів і процесу формування відповідальності як якості особистості. Досліджуючи проблеми відповідальності, психологи І.Д. Бех, Т.Г. Гаєва, С.Б. Єлканов, А.В. Лопуховська, Т.В. Морозкіна, А.П. Растігаєв, М.В. Савчин вважають, що вона є характеристикою ставлення особистості до людей і

визначають її як системну якість, завдяки сформованості якої людина стає здатною усвідомлювати віддалені наслідки своїх вчинків, у неї розвивається висока сензитивність до моральних ситуацій.

Сучасне трактування проблеми формування особистості розроблено І.Д. Бехом, який розглядає відповідальність як якість, що концентрує усвідомлений індивідом загальнозначущий обов'язок, повинність у вчинку, передбачає визнання людиною своєї єдиної причетності до соціального і природного буття, своєрідний підсумок самоусвідомлення. Відповідальність, на його думку, є особливим мотивом людських вчинків, який відрізняється від всіх інших лише йому властивою рисою ідеальності, що сприяє моральному розвитку особистості і не перетворює відповідальність у засіб досягнення корисних цілей.» [56].

В інтернет-енциклопедії «Вікіпедія» поняття «**Відповідальність**» визначається, як загальносоціологічна категорія, яка виражає свідоме ставлення особи до вимог суспільної необхідності, обов'язків, соціальних завдань, норм і цінностей. Відповідальність означає усвідомлення суті та значення діяльності, її наслідків для суспільства і соціального розвитку, вчинків особи з погляду інтересів суспільства або певної групи.

**Відповідальна поведінка** дитини характеризується тим, що вона не тільки розуміє значення відповідального виконання доручених справ, а й відчуває задоволення від поведінки такого типу. Проявляє ініціативу, пропонує шляхи вирішення завдань, наполеглива, досягає успішного результату.

Тетяна Гурлева (науковий співробітник лабораторії консультативної психології та психотерапії Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України) в статті «Виховуємо відповідальність у дошкільників», характеризує відповідальність як - якість особистості, що виявляється в усвідомленні та емоційному переживанні необхідності виконати справу, що має значення не лише для себе, а й для інших людей, готовність дати звіт щодо своїх дій. За її словами почуття сорому і страху є основою розвитку совісності у маленьких дітей, що забезпечує у подальшому становлення відповідальності особистості,

коли ці стримуючі негативну поведінку почуття трансформуються у здатність і потребу людини керувати своєю поведінкою, своїм життям, покладаючись на власну совість як «внутрішній моральний закон» [22].

«..Відповідальність бере свій початок у найменших, слабких, але з часом усе відчутніших, порухах до самостійності й незалежності. Вже немовля має потребу рухатися, перевертатися з боку на бік, гратися іграшками, повзати. Тож забезпечення свободи рухів активізує і розвиває потенціал психічних функцій, закладених у дитини. Згодом, на другому році життя малюк активно діє з речами, у нього формується вміння ліпити, малювати, конструювати. Перетворюючи речі у знаряддя людської діяльності, маленька дитина нарешті стає суб'єктом діяльності. У два роки дитина чітко відрізняє себе від інших, вимагаючи уваги до себе: «Богданчик хоче їсти», «Ляля гуляє». Раній вік є сензитивним і для розвитку мовлення — дитина активно оволодіває основними синтаксичними конструкціями, граматичними формами слова і фонетикою. Формування мовлення, образного мислення (предметні дії з опорою на слово) вважається основою психічного розвитку дитини у цьому віковому періоді. Наприкінці третього року життя дитина вже говорить про себе: «Я хочу!», «Я сам!». Криза трьох років проявляється у негативізмі, вередливості, вимозі більшої самостійності, автономності і завершується усвідомленням свого Я, що закладає фундамент розвитку відповідальності. Пригнічення означених проявів призводить до становлення безвільної, безініціативної, боязкої, безвідповідальної людини. У чотири роки дитина вже здатна керувати собою, бути наполегливою під час виконання доручень, намагається «бути хорошою», в іграх відтворює дії дорослих, що сприяє формуванню почуття дорослості. Дітям цього віку ще властивий синкретизм, але у них вже починає формуватись етична свідомість, зокрема: дитина засвоює, розрізняє, приймає й оцінює моральні норми; усвідомлює власні почуття. У **шість років** формуються самооцінка і самосвідомість, що уможлиблює систематичне навчання, залучення дошкільника до праці разом з дорослими і до ігор з однолітками. Довільна поведінка, вибірковість у стосунках, певний статус у групі, володіння

мовленням, прояви загальних, розумових, а також спеціальних здібностей, таких, як художні, музичні, хореографічні — все це свідчить про готовність дитини до шкільного навчання. А нова роль, нові, пов'язані з нею завдання, сприяють розвитку відповідального ставлення дошкільника до вимог та настанов дорослих, до своєї поведінки, до самого себе. Маленькі діти бояться того, що дорослі можуть викрити їхні погані вчинки. Норми моралі для дитини — щось зовнішнє, вона виконує правила, встановлені дорослими, з чисто егоїстичних міркувань. Спочатку вона орієнтується на покарання і поводить себе «добре», аби його уникнути, потім орієнтується на заохочення, очікуючи отримати за свої правильні дії яку-небудь нагороду. Соціально і психологічно зріла молодь воліє дотримуватися правил і законів, бо це не лише «так треба», а «відповідає моїм власним переконанням» [22].

В своїх наукових працях Т. Фасолько визначає, що «Загальноприйнятим є положення про те, що в основу відповідальності дитини покладається рівень компетентності і її обізнаність, уміння вирішувати проблеми, втілювати знання і цінності в практику повсякденного життя. Відповідальність є складовою самостійності дитини, її розвиненої самосвідомості, а дошкільна установа є тим виховним закладом, де розгортається цей процес.» [56].

Відповідальність – це моральна норма, яка формує поняття моральності.

Моральність в першу чергу, це здатність бачити різницю між добром і злом, правильними і неправильними вчинками, думками, поведінкою та навіть намірами. Моральний розвиток людини це нескінчений процес пізнання моралі з раннього дитинства і впродовж усього дорослого життя. Важлива роль у формуванні даного поняття покладається на батьків, вихователів та вчителів. Саме вони мусять виховувати у дітей моральні принципи, пояснюючи причинно-наслідкові зв'язки від прийнятих дітьми рішеннями або вчинками.

Вчені дійшли висновку: відповідальність, як якість особистості не формується спонтанно, в основі лежить знання моральних норм.

Я.Калашникова результати морального виховання характеризує такими поняттями:

**Мораль** — це система ідей, принципів, законів, норм і правил поведінки та діяльності, які регулюють гуманні стосунки між людьми за будь-якої ситуації на демократичних засадах. Мораль — це імперативно-оцінний спосіб ставлення людини до дійсності, котрий регулює поведінку людей з огляду на принципове протиставлення добра і зла.

**Моральність** — охоплює моральні погляди, переконання, почуття, стосунки, поведінку людей.

**Моральна свідомість** — одна із сторін суспільної свідомості, яка у вигляді уявлень і понять відображає реальні відношення і регулює моральний бік діяльності людини.

**Моральна норма** (латин. norma – правило, взірець) – це найпростіша форма моральної вимоги, яка має обов'язковий характер і слугує приписом або заборонаю поведінки певного типу.

**Моральні почуття** — запити, оцінки, відношення, спрямованість духовного розвитку особистості.

**Моральні звички** — корисні для суспільства стійкі форми поведінки, що стають потребою і здійснюються за будь-якої ситуації та умов.

**Моральна спрямованість** — стійка суспільна позиція особистості, що формується на світоглядній основі, мотивах поведінки і виявляється як властивість особистості в різних умовах.

**Моральні переконання** — це внутрішньо прийняті особистістю, укорінені в її свідомості уявлення і поняття про добро і зло, про правильні і неправильні моральні відносини; це, інакше кажучи, стійкі, тверді погляди людини на свою власну поведінку і поведінку інших людей.

**Моральна оцінка** — це внутрішня міра, якою користується людина у своєму ставленні до власної поведінки і поведінки інших людей, суспільних подій і явищ. Вона обумовлюється досвідом людини, її світоглядом, інформацією про предмет оцінки.

Формування моральної свідомості, почуттів і звичок — це єдиний процес, наслідок якого є створення морально повноцінної, духовно багатой і щасливої людини нового світу. [31].

Відомий американський психолог та психоаналітик Ерік Хомбургер Еріксон, вважає, що почуття автономності та особистої цінності, що супроводжується виникненням відповідальності, поваги до порядку й дисципліни, формується у віці до п'яти років. Тож найсприятливішим для розвитку відповідальності, її початкових форм, прийнято вважати старший дошкільний вік (6 — 7 років). Відповідальності набувають у процесі соціалізації. Суть процесу формування цієї якості — засвоєння дитиною зовні заданих норм поведінки і перетворення їх у внутрішні регулятори діяльності [22].

Т. Гурлеєва в своїх наукових дослідженнях визначає, що: « Вихованню відповідальності сприяє:

- щире бажання діяти з правилами і вимогами;
- інтерес до дорученої справи;
- віра дитини у власні сили, у можливість виконати завдання;
- доброзичлива моральна атмосфера сім'ї та у дитячому колективі;
- надання дітям вчасної допомоги;
- авторитет і особистий приклад дорослого .

#### **Етапи формування відповідальності:**

- початковий етап — засвоєння суті вимог і прояви відповідальності носять зовнішній характер через неможливість вчиняти інакше;
- етап усвідомлення — відповідальність проявляється відповідно до усвідомлення своїх обов'язків;
- завершальний етап — у дитини з'являється вимогливість до себе, усвідомлення власної відповідальності.

#### **Відповідальність формується у різних видах діяльності:**

- при самообслуговуванні;
- у грі;

- під час допомоги батькам та іншим дорослим;
- у спільній трудовій діяльності дітей, яку можна організувати у старшому дошкільному віці як у родині, так і у дитячому садку» [22].

Проте, потрібно пам'ятати, що повсякчас педагоги натикаються на безвідповідальну поведінку. Т.Гурлеєва виділяє наступні причини безвідповідальності: « До внутрішніх причин безвідповідальності належать такі психологічні характеристики дитини, як:

- недоліки пам'яті, уяви, сприймання;
- недостатній розвиток емоційно-вольової сфери;
- швидка стомлюваність;
- невміння виконувати завдання, які вимагають посидючості, наполегливості, точності, спритності;
- особливості темпераменту.

До зовнішніх причин безвідповідальності можна віднести:

- надмір управлінських методів виховання, що спрямовані передусім на беззаперечне підпорядкування дитини волі дорослого;
- наполягання дорослого на обов'язковому виконанні вимог, без усвідомлення і внутрішнього прийняття дитиною приписів, без готовності до очікуваних дій, без розуміння алгоритму нормативної поведінки;
- відношення до дитини як до пасивної, нудьгуючої, байдужої, не здатної до активної діяльності, неорганізованої та агресивної.

Безвідповідальність може бути спричинена несправедливістю, посиленою вимогливістю дорослих, гіперопікою, що створюють психологічний бар'єр для прийняття вимог, спричиняють появу яскраво виражених відхилень у поведінці, або ж певну «заорганізованість» (сліпе підкорення встановленому порядку у певному оточенні). Байдужість дорослих, ігнорування ними потреб і почуттів дітей, брак віри у їхні можливості штовхає дітей до пошуку нових авторитетів і видів діяльності, навіть суспільно невизнаних і шкідливих. Запобігати безвідповідальності дорослі можуть, залучаючи дітей до організованих ігор, різних видів діяльності у групі.» [22].

Про механізм формування відповідальності через делегування доручень Т. Гурлеєва пише: «...Виховання відповідальності неможливе без її делегування під час виконання доручень. Делегувати відповідальність можуть як дорослі, так і однолітки. Як засіб виховання відповідальності у дітей молодшого дошкільного віку доцільно використовувати доручення, а з метою виховання відповідальності у вихованців середньої і старшої групи дитячого садка, як зазначила доктор педагогічних наук Зоя Борисова, можна застосовувати, наприклад, чергування у їдальні. Дітям роз'яснюють коло обов'язків чергового, показують виконання тих чи тих функцій. Старші дошкільники при цьому можуть самі розподіляти обов'язки між собою і контролювати виконання роботи. Те, що дошкільник усвідомлює роль чергового, не означає, що він приймає її та покладає на себе відповідальність за особистий та спільний результат діяльності. Однак отриманий таким шляхом результат його участі можна вважати важливим проявом відповідальності на початковій стадії її становлення» [22].

Після того, як було дане визначення поняттю «відповідальність» та розглянуті його основні риси, потрібно сказати, що відповідальність, як якість особистості може формуватися в залежності від внутрішніх та зовнішніх чинників. Серед внутрішніх чинників виділяють :

- 1) знання про суспільні норми та розуміння власних можливостей;
- 2) впевненість у тому, що власний вчинок є правильним, розуміння причино-наслідкових зв'язків ;
- 3) розуміння власної ролі в колективному процесі;
- 4) бажання до самостійного та творчого процесу.

До зовнішніх чинників слід віднести :

- 1) план заняття, в якому висвітлюється педагогічне завдання;
- 2) можливість організувати вихователем суспільно корисну діяльність;
- 3) створення умов для самовиховання особистості.

Аналізуючи усе вище зазначене, бачимо, що дошкільники мають знати правила і норми відповідальної поведінки, що вихователь пропонує їм для

реалізації, при цьому розуміти роль самого себе в даному процесі та всього дитячого колективу. В свою чергу вихователь може або підказати, або запропонувати алгоритм дій.

Цитуючи Т.Гурлеєву : « ...про відповідальність дошкільника можна говорити, коли він:

- знає моральні норми, розуміє і має бажання їх виконувати;
- усвідомлює цінність, послідовність виконання того, чого від нього очікують, можливі результати;
- дотримується правил поведінки, керується здоровим глуздом, розрізняє свої та чужі обов'язки;
- може старанно і вчасно виконувати певні завдання;
- закінчує розпочату справу, долає пов'язані з цим проблеми і труднощі;
- готовий виконувати складні доручення у групі чи вдома, пов'язані з інтересами, які стоять вище за власні бажання;
- може відмовитися від цікавої гри, іншої діяльності на користь важливої справи;
- усвідомлює значущість власної поведінки, своїх дій для рідних, близьких, друзів;
- намагається бути чесним і правдивим, дотримуватись свого слова;
- бере на себе обов'язки (або навіть провину когось іншого), старанно їх виконує;
- відчуває провину, дискомфорт, «муки совісті» перед іншими через невиконання або ухиляння від виконання моральних обов'язків. Так дитина поступово вчиться відповідати за свої дії, вчинки та їх наслідки для себе самої і для оточення. Навчається поводитися відповідально навіть без дорослого, без контролю ззовні;
- отримує задоволення від виконаної дії, проявляє ініціативу, пропонує шляхи розв'язання завдань, наполегливо досягає позитивного результату, творчо підходить до справ;

- орієнтується у спілкуванні на інших, вміє співчувати і турбуватися про інших, прагне і вміє надати допомогу [22].

Потрібно розуміти, що у дітей, як і у дорослих є свої зони відповідальності. Серед основних можна виділити такі:

- відповідальне ставлення до природи та навколишнього середовища (раціональне використання природних ресурсів, не кидати сміття де заманеться);
- відповідальне ставлення до самого себе, до свого здоров'я та життя в цілому (розуміння необхідності прийому ліків, знання техніки безпеки про електричний струм, вогонь, водойми тощо);
- відповідальне ставлення до родини. Стосовно близьких людей така відповідальність проявляється при спокійному поводженні, якщо хтось відпочиває, дбайливому ставленні до братика чи сестрички;
  - відповідальність до усіх людей;
  - відповідальність за домашніх улюбленців;
  - відповідальне ставлення до власних речей (охайність, прибирання);
  - відповідальне відношення до наданих обіцянок, до власних успіхів чи невдач.

## **1.2. Вікові характеристики старших дошкільників. Особливості виховання відповідальності у дітей 6 року життя в різних видах діяльності: ігровій, комунікативній, трудовій, художній.**

В дітей шостого року життя яскраво виражений образ власної особистості – власного «я», а також самооцінка та самолюбство. У них відбувається стрімкий розвиток особистості в інтелектуальній, моральовольовій та емоційній сферах. Так, в цей період у дітей проявляються нові якості і потреби; поглиблюються знання про предмети та явища, з'являється потреба в самовираженні, розуміння своїх можливостей та визнання їх зі сторони дорослих. В цей період старші дошкільники мають більш цілеспрямоване сприймання, а ніж діти молодшого дошкільного віку.

Вони здатні до процесів вибіркового, усвідомленого запам'ятовування та відтворення. Пам'ять стає більш міцною, збільшується її обсяг. Це є наслідком накопичення дітьми власного життєвого досвіду.

Дуже важливо у ЗДО забезпечити умови для розвитку дитячої творчості, ініціативи, відповідальності та самостійності. Підтримувати у вихованців почуття «дорослості», прагнення до пізнання та вирішення завдань.

До психологічних особливостей дітей цього віку виділяють наступні критерії - розвиток мовлення, мислення, творчість. Так, у старших дошкільників розвивається лексика, зв'язкова мова, розширюється словниковий запас, характер узагальнень, ними активно вживаються синоніми та антоніми.

Також вихователь спостерігає поглиблення мислення при виконанні завдань різного плану. Діти вже чітко визначають послідовність власних дій, розуміють причинно-наслідкові зв'язки, розвивається сприйняття та образне мислення, розвиваються навички міркування і уяви. Збільшується проміжок часу протягом якого діти зосереджуються на певній діяльності (досягає 30 хвилин).

Щоб забезпечити умови для самовираження, вихователь ставить перед дітьми більш складні завдання, при виконанні яких дошкільники могли б застосувати свої знання та уміння. Такими діями вихователь розвиває волю

дітей; допомагає знайти нові творчі рішення; підтримує їх бажання подолати труднощі; мотивує довести справу до кінця; спонукає шукати декілька шляхів вирішення поставлених завдань. А найголовніше, висновками показувати вихованцям зростання їх досягнень, пробуджувати почуття гордості та радості від вдалого виконання доручень та дій. Важливо навчити дітей ставити мету – це сприяє розвитку самостійності та відповідальності. Така мета може бути власна, або ж поставлена вихователем. Завдання малечі продумати алгоритм її досягнення, виконати його, та оцінити отриманий результат.

Творчість для дітей – це найвища форма самостійності, і власне, вихователь має пробудити до неї інтерес створюючи творчі ситуації коли діти зайняті грою, або художньо-образотворчою діяльністю, при виконанні доручень або словесною творчістю. Всі зазначені вище елементи є обов'язковими у дитячому садочку для старших дошкільників. Бо при захопливій творчій діяльності у дітей є можливість самостійно продумати, що і як саме їй потрібно зробити, як втілити свої задуми. А вихователь має всіляко підтримувати творчу ініціативу вихованців і атмосферу колективної творчої діяльності.

Значний внесок в питання формування почуття відповідальності внесла Г. В. Беленька. в своїй статті « Формування відповідальності у дошкільників». Нею розглянуті різні види діяльності і як в кожній з них формується почуття відповідальності. Так за її словами «.. в ігровій діяльності дитина бере на себе відповідальність за чітке дотримання правил гри і тим самим сприяє успішному розгортанню ігрового сюжету. Мотивом до виконання правил гри є бажання дитини бути включеною до колективу дітей, що граються; прагнення до визнання однолітками; зацікавленість у розгортанні сюжету гри; намагання уникнути конфліктів у її ході. На узгодження власних бажань з бажаннями партнерів по грі дитину спрямовує розвинена уява. Спочатку вона лише підсвідомо відчуває, що дотримання правил забезпечує успішність гри, а згодом усвідомлює – в разі порушень правил гра перестає приносити задоволення її учасникам і зникає. Відповідальна поведінка дитини в ігровій

діяльності, що полягає у дотриманні правил, забезпечує емоційне задоволення всіх її учасників ходом гри і бажання продовжувати її. [11].

Спостереження за дітьми під час виконання ними різних видів діяльності засвідчили: дошкільники найбільш схильні дотримуватися прийнятих правил і відповідально їх виконувати саме в ігровій діяльності. Порушення правил веде до припинення гри чи виключення з неї учасника, який їх не дотримується. При цьому діти голосно заявляють (кричать): «Не за правилами!», «Ти граєш неправильно!», привертаючи увагу всіх до порушника правил гри. Рішення про виключення з гри приймається колегіально всіма її учасниками. У разі, коли порушник правил просить вибачення і обіцяє їх більше не порушувати, йому можуть дозволити продовжити участь у грі. Ми відзначали той факт, що діти-порушники правил стають після цього найбільш ревними дотримувачами правил, контролюючи й усіх інших. Одного разу виключення дитини з колективної гри буває достатньо, щоб надалі вона відповідально ставилася до виконання встановлених правил. [12].

У трудовій діяльності дитини відповідальне ставлення до виконання трудових дій формується за умови розуміння нею мотиву праці та значущості її результату. У дітей молодшого дошкільного віку праця тісно пов'язана з грою, їх приваблює сам процес діяльності. Захоплюючись процесом малюк забуває про кінцевий результат. В старшому ж дошкільному віці дитина здатна досягти запланованого результату, не зважаючи на внутрішні та зовнішні відволікаючі моменти. Стрижнем, що утримує її в рамках виконуваної діяльності, є ставлення (почуття) до значущого дорослого – мами, інших членів родини, вихователя, а також суб'єктів діяльності (рослин, представників тваринного світу). Це можуть бути почуття прихильності, любові, поваги, дружби, турботи тощо. Вони проявляється через конкретні дії завдяки усвідомленню дитиною своїх можливостей (можу це зробити) і закріплюються позитивними емоціями відчуття своєї корисності та значущості. Тож розвиток почуттєвої сфери дитини, її емоційного інтелекту виступає запорукою формування відповідальності у трудовій діяльності. Діти старшого дошкільного віку здатні

не лише самостійно визначати мету праці (господарськопобутової, ручної, праці в природі), а й планувати її, добирати матеріали та знаряддя, виконувати трудові дії у необхідній послідовності, оцінювати результат і, за потреби, поліпшувати його (Г. Беленька, М. Машовець В. Павленчик). Так, наприклад, вирішивши помити іграшки чи випрати носовички, дитина спочатку шукає відповідну ємність (миску, іграшкову ванночку тощо) і мило, потім здійснює необхідні дії (миє, пере, полоще, розміщує для просушки), потім прибирає миску з водою та мило і звертається до дорослого за оцінкою власних дій. Як показує досвід, прибирання робочого місця – нецікава й небажана для дітей справа, проте вони поступово привчаються виконувати її, орієнтуючись на ставлення дорослого, його оцінку. Поступово такий досвід діяльності формує звичку відповідального ставлення до праці і вміння сприймати її цілісно: від постановки мети й підготовки робочого місця до отримання результату і прибирання робочого місця. Усвідомлення значущості своєї праці для себе та інших формує позитивну самооцінку, впевненість дитини у власних силах, закріплює цю якість як необхідну у поведінці [11].

У трудовій діяльності діти діють по-різному, залежно від мотивації і набутих умінь діяльності. Якщо йдеться про обов'язкове трудове доручення в дошкільному навчальному закладі (чергування в куточку природи, підготовка столів до занять, сервіровка перед прийомом їжі тощо), зі змістом якого діти добре ознайомлені, вони швидко виконують всі необхідні дії від початку до кінця і поспішають повернутися до цікавішого виду діяльності. Щодо праці із самообслуговування, то ми констатували вибіркоче і ситуативне ставлення дітей до різних дій, що забезпечують якісне виконання культурно-гігієнічних навичок та навичок по догляду за одягом, речами і помешканням. Наприклад, дії з миття рук, вмивання, чищення зубів за присутності одного дорослого виконуються дітьми відповідально (самостійно, в повному обсязі, якісно), за присутності іншого – ігноруються, виконуються похапцем, аби відбутися. Чищення та складання одягу в дошкільному навчальному закладі діти здійснюють швидко і легко, в домашніх умовах – не завжди, а інколи й зовсім

не вважають за потрібне це робити. У школі, за свідченням вчителів, навички із самообслуговування та догляду за своїми речами краще виконують дівчата, хлопчики частіше забувають і гублять свої речі, не піклуються про їхній зовнішній вигляд, не миють без нагадування руки перед їжею тощо [12].

Найбільш складно відбувається формування відповідальності у комунікативній діяльності дітей. Комунікативна діяльність дошкільника спрямована, насамперед, на розуміння інших людей та встановлення взаємин з ними. Міжособистісні взаємини дошкільнят дуже складні й суперечливі. Всі малюки мають різний характер, що позначається на характері їхньої комунікації. Об'єднуючим ядром будь якої комунікативної діяльності дітей виступає спільна діяльність. Вона об'єднує дітей загальною метою, завданням, емоціями переживання за спільну справу. У ній має місце розподіл обов'язків, узгодженість дій. Беручи участь у спільній діяльності, дитина вчиться поступатися бажанням однолітків чи переконувати їх у своїй правоті, докладати зусилля для досягнення загального результату. Відповідальність у комунікативній діяльності передбачає відповідальність дитини за свої слова. Дотримання слова, обіцянки ускладнюється за рахунок особливостей протікання психічних процесів: пам'яті, уяви, уваги, мислення. Так, дітям властиво забувати про дане слово, уявляти, що вони виконали обіцяне, переключати увагу на сильніший подразник через ситуативні афективно забарвлені спонуки, а також будувати судження, що виправдовують недотримання слова. Проте, збагачення індивідуального й суспільного досвіду дитини в процесі гри та інших видів діяльності, засвоєння нею правил і норм співжиття у колективі, загальнолюдських моральних цінностей як регуляторів соціально належної поведінки, приводить наприкінці старшого дошкільного віку до ґрунтовних якісних змін у психіці дітей. На шостому році життя дитини є уже достатньо усталеними і функціонально дієвими такі «внутрішні інстанції» підростаючої особистості, як її образ «я», самооцінка, самолюбство, рівень домагань, особистісні очікування тощо. К. Роджерс розглядає як одну зі складових відповідальності – емпатію: здатність особистості співчувати,

співпереживати, сприяти іншій людині. Для розвитку емпатії у дітей дорослі мають з раннього віку дбати про формування у них потреби перебувати у небайдужому ставленні до інших (людей, об'єктів природи) та вмінні вербально і невербально виявляти співчуття. Основним методом виступає приклад дорослого, який за допомогою різних засобів (міміки, жестів, слів, дій) візуалізує свої емоції перед дитиною. Вроджена здатність малюка до наслідування забезпечує можливість сприйняття і привласнення продемонстрованих способів взаємодії з оточуючими. Допоміжними методами виступають: читання дитячої літератури, ігри-драматизації, ігри фантазії, розглядання картинок і бесіди за їх змістом, розповіді з власного досвіду. Не менше значення має і рефлексія. Вона формується і розвивається у процесі комунікативної діяльності. Ця здатність виявляється через вміння дитини оцінити себе з точки зору інших людей, проаналізувати свої дії, прийняти рішення, враховуючи можливу реакцію партнерів по спілкуванню. Із здатністю до рефлексії пов'язане і таке новоутворення старшого дошкільного віку, як антиципація – передбачення наслідків своїх дій та їх оцінок з боку інших, упередження тієї чи іншої негативної ситуації. Найбільш ранньою формою моральної самооцінки є сором. Результатом відповідальності особистості за свої слова є повага до неї оточуючих і почуття впевненості у своїх силах. Щоб сформувати у дитини дошкільного віку відповідальну поведінку в комунікативній діяльності, насамперед необхідно послідовно здійснити такі кроки: подбати про розвиток і постійне збагачення мовлення дитини, як основного засобу спілкування; орієнтуючись на базові потреби дитини у любові та визнанні, викликати й закріпити у неї емоційну потребу у моральній поведінці; надати чіткі знання про норми і правила моральних дій, що ведуть до встановлення позитивних взаємин з оточуючими; забезпечити можливості для набуття власного досвіду відповідальної поведінки» [11].

Праця в природі цікавить дітей чи не найбільше. Вони із задоволенням доглядають за рослинами і тваринами, виявляючи при цьому старанність, ініціативність та відповідальність. Проте одноманітність дій і обмеження

ініціативи дітей призводять до втрати інтересу й виникнення байдужого, безвідповідального ставлення до праці, що виявляється у забуванні дитиною про необхідність догляду за живими істотами чи формальному виконанні обов'язків. В умовах дошкільного навчального закладу та школи догляд за рослинами часто зводиться лише до поливу рослин, а догляд за тваринами – до годування їх під наглядом дорослого. Така одноманітна діяльність не стимулює формування відповідальності у дітей стосовно зазначених об'єктів. Спостереження за діяльністю дітей, яким було надано право самостійно вигуляти тварину (кролика), в іншому випадку – здійснити купання рослини, засвідчили: діти шести-семирічного віку здатні тривалий час зосереджуватись на дорученій діяльності і виконувати її з усією відповідальністю. При цьому вони стримують свої бажання зайнятися іншою справою (грою), нехтують незручностями, піклуються про створення оптимально комфортних умов для свого підопічного [12].

У художній діяльності є своя специфіка формування відповідальності. Вона залежить від інтересу дитини до даного виду діяльності та розвитку її художніх здібностей. Якщо розуміти під відповідальністю вміння визначати мету і доводити справу до кінця, то для дитини дошкільного віку в даному виді діяльності воно не характерне. Процес творчої діяльності настільки відповідає природі дитини, захоплює її, що малюк не може полишити діяльність, навіть досягнувши мети. Він починає «вдосконалювати» свою творчу роботу: додавати нові елементи, щось змінювати, деталізувати, допоки від початкового задуму майже нічого не залишається. Чим більше розвинуті творчі здібності дитини, тим складніше їй дотримуватися загальних правил виконання діяльності, знаходитися в рамках визначеного дорослим завдання. Така поведінка дитини, на перший погляд, може здатися безвідповідальною, проте в її основі лежить потяг до творчості і самовираження. Якщо ж дитина ставиться до художньої діяльності спокійно і та не входить до кола її інтересів, то до виконання завдань дорослого вона ставиться як до будь-яких інших: слухняно виконує вказівки, демонструє результат і очікує оцінки. При виконанні

діяльності дотримується загальноприйнятих правил, хоча й не демонструє високих результатів. Яскраво виявляє виконавську відповідальність. Мотивом для розвитку відповідальності у художній діяльності виступає ставлення до дорослого, розуміння його очікувань і оцінка, емоційне взаєморозуміння, що супроводжується доброзичливим аналізом як результату, так і способів діяльності, обраних дитиною, а також зусиль, що докладені для його досягнення. [11].

Аналізуючи усе вище зазначене розуміємо, що діти свої переживання і мрії проявляють у творчості, коли малюють чи ліплять з пластиліну, роблять аплікації чи зайняті з піском. Тому дуже важливо цікавитися про що мріють діти, пропонувати їм фантазувати. Бо саме така діяльність дитини дає можливість зрозуміти рівень її відповідальності і сприяє формуванню цієї якості. «Адже включення дошкільника у спеціально організований процес творчої діяльності впливає на становлення цілеспрямованості, самоконтролю, дисциплінованості, довільності, ініціативності — ці форми відповідальності являють собою основу зрілої якості особистості»[22].

### **1.3. Значення і методика проведення колективної образотворчої діяльності в закладі дошкільної освіти.**

Образотворча діяльність для дітей – це найдоступніша форма творчості, бо нею можна займатися будь-де (навіть у черзі), а ще - надзвичайно захоплива. Така діяльність слугує засобом розвитку особистості маленького дошкільника; допомагає розкрити творчі здібності (які в певному обсязі закладені в кожному з нас) та творчий потенціал; формує ціннісне ставлення до витворів мистецтва, художньо – образне мислення. Заняття з образотворчого мистецтва всебічно розвивають дітей. Ось чому вони такі важливі у ЗДО - де діти отримують перші знання з образотворчої грамоти.

Образотворчу діяльність дітей дошкільног віку можна класифікувати за видами:

- Малювання,
- Ліплення,
- Конструювання.
- Аплікація,
- Робота з природними матеріалами.

Малювання – це графічно-живописний засіб зображення предметів та явищ, основою якого є колорит, форма, композиція.

Ліплення – це пластичне, об'ємне зображення предметів.

Аплікація – це декоративно-силуетний спосіб зображувальної діяльності.

Конструювання – це продуктивна діяльність, в процесі якої створюються різноманітні іграшки з різних матеріалів або споруди з будівельних матеріалів та конструкторів.

У своїй статті Шарова Л.В. «Зображувальна діяльність в ДНЗ» детально описує кожний вид образотворчої діяльності. А саме вона пише: « У **предметному малюванні** дітей дошкільного віку основна увага має приділятися формуванню вміння досліджувати предмет, зображувати його за допомогою ліній, кольорових плям, композиційного розташування, передаючи у створеному образі характерні риси, пропорції, будову. Особливого значення слід надавати сенсорному розвитку: вправляти дитину в розрізненні кольорів, у визначенні форми та величини предметів. Допоможуть у цьому різноманітні розвивально-пізнавальні ігри.

У **сюжетному малюванні** слід акцентувати увагу на розвиток задуму, його наповненні конкретним образним змістом. При створенні нескладних тематичних композицій дитина має досягнути логічний зв'язок зображених предметів між собою. Саме цей вид малювання допомагає дитині навчитися малювати з натури, за уявою, з пам'яті, за змістом твору, створювати прості багатопланові композиції; Сприяє розвитку асоціативного мислення. Педагог має надавати дитині можливість реалізовувати свої фантазії як в індивідуальному, так і в колективному сюжетно-тематичному малюнку.

**Декоративне малювання** сприяє поглибленню знань дошкільника про українські народні промисли (гончарство, вишивка, килимарство, писанкарство), виховує пошук до культури рідного народу. Педагогові слід заохочувати дітей до створення зі знайомих елементів нескладних орнаментів на різних площинних формах, вправляти в ритмічному виконанні візерунків із традиційними колірними поєднаннями. Характерними засобами виразності всіх видів малювання є крапка, лінія, пляма, колір, форма, пропорції, композиція, ритмічне поєднання елементів малюнка тощо. За їхньою допомогою дитина може створити образи як реальних, так і уявних, вигаданих об'єктів.

Своєрідність **ліплення** як одного з видів образотворчої діяльності полягає у можливості створення об'ємного образу. Завдяки цьому та особливій пластичності матеріалів (глини, пластиліну, тіста, гіпсу) дитина дуже швидко оволодіває вміннями з передачі будови, просторового розташування, динаміки

руху зображуваного предмета. Основним засобом у створенні образу в ліпленні є передача об'ємної форми. Також радимо використовувати колір, особливо під час розфарбовування власноруч виготовлених народних іграшок.

Аплікація як вид образотворчої діяльності відрізняється від інших уже наявними формами різних предметів, їхніх частин, які не треба створювати, розмальовувати. Головне завдання в аплікації для молодших дошкільнят правильно розмістити та наклеїти готові елементи, відтворивши таким чином декоративний візерунок або певний образ. Заняття з аплікації сприяють розвитку почуття кольору, ритму, симетрії, просторової орієнтації на аркуші та формуванню перших естетичних смаків. У ході виконання робіт педагогу особливого значення слід надавати вихованню організованості в малят. Адже створення аплікації потребує чіткої послідовності дій.

Із метою активізації проявів художньої творчості радимо залучати дітей до виготовлення індивідуальних і колективних робіт через створення образів предметів навколишньої дійсності шляхом гармонійного поєднання різних вищезазначених видів образотворчої діяльності, матеріалів (папір із глиною, пластилін із природним матеріалом) або технік (аплікація з обірваного паперу та малювання долонькою) тощо. Така інтеграція дуже подобається дошкільнятам і сприяє пошуку нових цікавих рішень у створенні вже знайомих образів...» [58].

Важливо надихати дітей для того щоб вони займалися образотворчою діяльністю. Насамперед, потрібно дозволити дітям бути самостійними.

Шарова Л.Д. описує наступні заходи, «...Як надихнути дітей на образотворчу діяльність

- Відмовтеся від стереотипів щодо наявності зразка та відтворення його дітьми. Уникайте звичайного показу зображення об'єктів
- Надайте дітям змогу вільно експериментувати із творчим матеріалом, робити відкриття, випробовувати свої ідеї, виражати емоції
- Позитивно оцінювати кожную роботу, оскільки всі вони неповторні

- Мотивуйте дітей до малювання – створюйте позитивний настрій за допомогою психогімнастики, емоційних вправ, дидактичних ігор, музичного супроводу
- Проводьте заняття з малювання лише за умови наявності у дітей бажання творити. Плекайте в собі й дітях стан творчого піднесення.
- Формуйте дбайливе ставлення до приладдя, яким діти користуються для створення малюнку.
- Будьте дітям партнером, давайте поради з позиції друга – це надихне кожную дитину на вільну творчість, невимушено спрямує її на позитивний результат.» [58].

Багаторічною педагогічною практикою заняття визначене, як найбільш успішна форма організації навчально-виховного процесу. Це так звана форма спілкування між вихователем та дітьми. Заняття можуть бути індивідуальними, груповими чи фронтальними.

Під індивідуальним розуміють довільне спілкування в діалозі. Воно може проходити під час спостережень навколишнього середовища; милуванні витворами мистецтва чи дитячої творчості; проведення вправ чи експериментування з природними матеріалами.

При групових заняттях вихователь об'єднує дітей у групи чи підгрупи за своїм бажанням, може також за проханням дітей, але враховує при цьому особливості розвитку та навченості у дошкільників, ступінь їх моторики, тощо.

Фронтальні заняття розуміють під собою роботу вихователя одночасно з усіма дітьми. Це може бути ознайомлення з матеріалом чи новим способом його використання, аналіз творчих проектів, або діагностика досягнень.

За характером та змістом заняття поділяють на :

- теоретичні (мистецтвознавчі);
- практичні (зображальні);
- комбіновані (взаємозв'язок художньої теорії та естетичної практики);

- комплексні, інтегровані (ґрунтуються на синтезі та взаємодії мистецтв).

Головна ціль теоретичних занять це знайомство дітей зі світом мистецтва, його видами, жанрами. Відбуваються вони як розглядання арт-об'єктів, через розповідь вихователя про них, або навіть художньо-дидактичну гру.

На практичних заняттях вихователь подає інформацію про матеріали (папір, тканина, фломастер, фабра, піря, гудзик, тощо) та як з ними працювати, про різноманітні образотворчих технік (вишивання, оригамі, плетіння, ліплення, тощо) власним прикладом спонукає дітей до креативно-творчої поведінки.

Комбіновані заняття поєднують у собі як практичну так і теоретичну частини, комплексні відбувається як розважальні вистави чи арт - терапевтичні сесії.

Якого б плану не було заняття в ньому виділяють три частини - вступну, основну, заключну.

Так в першій частині заняття вихователь створює атмосферу, емоційний стан, намагається зацікавити дітей до певного предмета чи явища, майбутнього завдання. Діти знайомляться із запропонованим об'єктом, методом та засобами його зображення. Може відбуватися бесіда в якій дітям запропонують самостійно обміркувати чи пригадати варіанти роботи з образотворчим матеріалом.

В основній частині – вихователь керує діяльністю дітей. Якщо діти допускають масову типову помилку, то повторює показ засобів виконання завдання. Якщо ж помилки нетипові, тоді вихователем надається індивідуальна допомога конкретній дитині.

В заключній частині підводяться підсумки та робляться узагальнюючі висновки де вихователь оцінює виконання завдання дітьми.

Окрім занять з образотворчого мистецтва у дитячому садочку доцільно їх доповняти відвідуванням музеїв, картинних галерей. Такі заходи збагачують уявлення дітей про навколишній світ, розширюють їх кругозір.

В дошкільних закладах можна виділити наступні методи навчання дітей образотворчій діяльності:

- Дослідницький метод. Мета-сформувати здібності дитини до образотворчого навчання. Вихователь розповідаючи про предмети чи явища намагається дати дітям нову інформацію, створити нові уявлення про той чи інший предмет; допомагає дітям навчитися поетапно обстежувати запропонованим предмет тощо.

- Засвоєння слів та понять. Перед вихователем стоїть непроста задача – збагачення словникового запасу дітей, наповнення його синонімами, щоб вихованці могли різнобічно висловлювати свою думку при розгляді запропонованих об'єктів.

- Спостереження. Сама назва говорить про суть даного методу. Діти цілеспрямовано спостерігають за зовнішніми ознаками та критеріями запропонованого об'єкта спостереження.

- Оволодіння основ образотворчої мови-що таке малюнок, з чого складається композиція, поняття кольору, види ліній, фарбуючі матеріалів. Також дітям показують етапність виконання та різноманітні технічні прийоми.

- Інструкція, бесіда, розповідь.

В даній магістерській роботі образотворче мистецтво виступає як засіб виховання відповідальності в дитячому колективі. Тому потрібно дати визначення поняттю **дитячий колектив** - це об'єднання дітей, згуртованих спільною корисною діяльністю (навчанням, працею, спортом, громадською роботою). Від інших колективних об'єднань його відрізняє відсутність життєвого досвіду у дітей, тому потрібен педагогічний контроль та керівництво.

У дружньому колективі гармонійно поєднуються особисті та суспільні інтереси. Інтернет ресурсу <https://studfile.net/preview/3350570/page:12/> в статті «Поняття “дитячий колектив”, його своєрідність в дошкільному віці, етапи формування» дане наступні визначення понять:

**Колектив** – це динамічна соціальна система. У залежності від рівня розвитку розрізняють колектив, що перебуває у процесі свого становлення (наприклад, дитячий колектив) і сформований “зрілий” колектив, тобто колектив з відпрацьованою системою суспільно значимих цілей, чіткою структурою ділових стосунків і форм спільної діяльності, органами самоуправління (наприклад, виробничий колектив, бригади, цеховий колектив та ін.).

**Дитячий колектив** відрізняється від інших типів колективів віковим діапазоном, специфічною діяльністю (навчання), послідовною мінливістю складу, відсутністю життєвого досвіду, що вимагає педагогічного керівництва.

**Ознаки колективу** – це ті характерні риси, які властиві колективу. До них належать:

- а) наявність загальної соціально значимої мети;
- б) спільна діяльність для досягнення мети;
- в) стосунки відповідальної залежності між членами колективу;
- г) наявність виборних керівних органів (органів самоврядування).

У дружньому колективі система стосунків визначається розумним поєднанням особистих і суспільних інтересів.

**Функції колективу:**

- а) організаторська – сам керує своєю суспільно корисною діяльністю;
- б) виховна – стає носієм моральних переконань;
- в) стимулювання – сприяє формуванню морально-ціннісних стимулів усіх суспільно корисних справ, регулює поведінку своїх членів, їх взаємовідносини.

**Особливості розвитку дитячого колективу.**

Характеризуючи особливості дитячого колективу на різних вікових етапах, можна виділити деякі загальні моменти, пов’язані з входженням особистості в соціум. Цей процес, на думку відомого вітчизняного психолога Т.В. Петровського, включає в себе декілька фаз, які послідовно змінюються.

1. Адаптація особистості в колективі.

2. Індивідуалізація.

3. Інтеграція особистості в колективі.

Кожна з фаз соціального розвитку особистості в колективі має серйозні наслідки для її становлення і можливостей самореалізації. Завдання педагога полягає в тому, щоб сприяти створенню в дитячому колективі умов для доброї адаптації, індивідуалізації й інтеграції у ньому кожної особистості.

Науковими дослідженнями виявлено три найбільш поширені моделі розвитку взаємовідносин між особистістю і колективом:

а) особистість підкоряється колективу (конформізм);

б) особистість і колектив перебувають в оптимальних стосунках (гармонія);

в) особистість підкоряє собі колектив (нонконформізм).

**Формування у дошкільників досвіду позитивних стосунків між дітьми.**

З тієї миті, як дитина потрапляє в групу ровесників, її індивідуальний розвиток уже не можна розглядати і вивчати поза взаєминами з іншими членами групи. Саме на основі досвіду спілкування з ровесниками формуються моральні якості підростаючої особистості, насамперед ті, які визначають її ставлення до людей. Хоч групу дошкільного закладу лише умовно можна вважати колективом, проте навіть і тут наявні великі потенційні можливості для розвитку дітей на основі доступних їм моральних норм і правил. Цьому сприяють сталий склад груп протягом кількох років, сталість педагогічних вимог, які спрямовують і координують взаємини, щоденна організація спілкування та спільної діяльності дошкільників. Значне місце відведено змісту роботи вихователя, спрямованої на розвиток у дошкільників доброзичливого ставлення до товаришів по групі, взаємодопомоги, в основі якої лежить принцип систематичного виховного впливу на емоційну сферу дитини, розкривається значення сімейного виховання у формуванні в дітей позитивної спрямованості на ровесників.

Аналіз роботи дошкільних закладів свідчить про те, що не всі вихователі приділяють достатню увагу формуванню позитивних взаємин дітей у процесі їх повсякденного спілкування, часто пускають їх на самоплив. Тоді в групі виникають стосунки, які не лише гальмують розвиток у дошкільників доброзичливого ставлення до своїх товаришів, а навіть породжують відверто неприязні прояви щодо однолітків - черствість, байдужість, приниження гідності іншого тощо. Висвітлення питань, які розкривають шляхи формування позитивних взаємовідносин дітей, має важливе значення для педагогічної практики, зокрема поліпшення виховного процесу в дошкільному закладі[28].

Сучасні програми розвитку дітей в дошкільних навчальних закладах «Дитина», «Я у Світі», «Українське довкілля» уможлиблюють поетапне і систематичне надання дітям необхідних знань. Рухаючись у напрямі: назва (правила, емоції, професії тощо), опис характеристика, причина, наслідок ігнорування, ставлення людей, дорослий створює умови для міцного засвоєння дітьми знань і надалі може зосередити зусилля на формуванні у них емоційно-ціннісного ставлення до моральних якостей особистості, в тому числі відповідальності [12].

## ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ:

Поняття «Відповідальність» визначається, як загальносоціологічна категорія, яка виражає свідоме ставлення особи до вимог суспільної необхідності, обов'язків, соціальних завдань, норм і цінностей. Відповідальність означає усвідомлення суті та значення діяльності, її наслідків для суспільства і соціального розвитку, вчинків особи з погляду інтересів суспільства або певної групи.

**Відповідальна поведінка** дитини характеризується тим, що вона не тільки розуміє значення відповідального виконання доручених справ, а й відчуває задоволення від поведінки такого типу. Проявляє ініціативу, пропонує шляхи вирішення завдань, наполеглива, досягає успішного результату.

Відповідальність – це моральна норма, яка формує поняття моральності.

Моральність в першу чергу, це здатність бачити різницю між добром і злом, правильними і неправильними вчинками, думками, поведінкою та навіть намірами. Моральний розвиток людини це нескінчений процес пізнання моралі з раннього дитинства і впродовж усього дорослого життя. Важлива роль у формуванні даного поняття покладається на батьків, вихователів та вчителів. Саме вони мусять виховувати у дітей моральні принципи, пояснюючи причинно-наслідкові зв'язки від прийнятих дітьми рішеннями або вчинками.

Згідно з Базовим компонентом дошкільної освіти: «Дошкільна освіта є невід'ємним складником та першим рівнем у системі освіти – стартовою платформою особистісного розвитку дитини [1]. В даному документі, по кожній освітній програмі розкриваються такі критерій, як: компетентність, емоційне-ціннісне ставлення, сформованість знань, навички. Маємо, що дитина, яка випускається з дитячого садочка повинна мати сформованні знання та якості особистості. Діти повинні знати моральні норми, в них повинні бути сформовані моральні якості такі як самостійність та відповідальність.

Діти 6-го року життя чітко визначають послідовність власних дій, розуміють причинно-наслідкові зв'язки, розвивається сприйняття та образне мислення, розвиваються навички міркування і уяви. Від того наскільки у

дошкільника розвинена відповідальність (при виконанні доручень, під час занять, ігор ) залежить ставлення до нього як особистості серед однолітків, вихователів, батьків. Вміння дитини проявляти наполегливість, розуміння першочерговості справ та поняття «треба» все це і є складовими відповідальної компетентності дитини, на основі яких буде в подальшому будуватися цілісна особистість – Людина.

Формуванню відповідальності в дітей є емоційне переживання дитиною отриманого завдання. Вважається, що коли дитина взмозі усвідомлювати важливість та необхідність своїх дій (виконання доручень) не тільки для себе а й для оточуючих (друзі, вихователі, батьки), то в неї розвивається відповідальна поведінка. Важливо довести цей процес до сталого значення, задача педагогів закріпити та «зафундаментувати» його, зробивши відповідальність найважливішим мотивом вчинків.

Мотивом для розвитку відповідальності у вихованців дитячого садка під час образотворчої діяльності виступає ставлення до дорослого, розуміння його очікувань і оцінка, емоційне взаєморозуміння, що супроводжується доброзичливим аналізом як результату, так і способів діяльності, обраних дитиною, а також зусиль, що докладені для його досягнення[11].

В даній магістерській роботі образотворче мистецтво виступає як засіб виховання відповідальності в дитячому колективі. Тому потрібно дати визначення поняттю **дитячий колектив** - це об'єднання дітей, згуртованих спільною корисною діяльністю (навчанням, працею, спортом, громадською роботою). Від інших колективних об'єднань його відрізняє відсутність життєвого досвіду у дітей, тому потрібен педагогічний контроль та керівництво.

Велике значення для формування відповідальності та особистісних якостей вцілому є залучення дітей до колективної роботи. В таких умовах дошкільники взаємодіють як об'єднаний колектив однодумців, стають однією командою. Під час колективного виконання доручення дорослого, або під час колективного заняття виникають умови за яких для досягнення поставленої

мети потрібно навчитися узгоджувати свої наміри, дії, враховувати інтереси та думки інших учасників групи.

Багаторічною педагогічною практикою заняття визначене, як найбільш успішна форма організації навчально-виховного процесу. Це так звана форма спілкування між вихователем та дітьми. Заняття можуть бути індивідуальними, груповими чи фронтальними.

Т. Гурлеєва в своїх наукових дослідженнях визначає, що: « Вихованню відповідальності сприяє:

- щире бажання діяти з правилами і вимогами;
- інтерес до дорученої справи;
- віра дитини у власні сили, у можливість виконати завдання;
- доброзичлива моральна атмосфера сім'ї та у дитячому колективі;
- надання дітям вчасної допомоги;
- авторитет і особистий приклад дорослого [22].

#### **Етапи формування відповідальності:**

- початковий етап — засвоєння суті вимог і прояви відповідальності носять зовнішній характер через неможливість вчиняти інакше
- етап усвідомлення — відповідальність проявляється відповідно до усвідомлення своїх обов'язків
- завершальний етап — у дитини з'являється вимогливість до себе, усвідомлення власної відповідальності[22].

Формування відповідальності у дошкільників відбувається при самообслуговуванні, під час гри, коли допомагають батькам та іншим дорослим, у колективному виконанні завдань під час занять.

Формування відповідальності у старших дошкільників відбувається при розподілу доручень, тобто через делегування. При чому, діти 6-го року життя здатні самостійно розподіляти між собою етапи завдання та простежити його виконання. Отже, при відповідальному ставленні дитини до обов'язків, які були на неї покладені, та їх належному виконанні під час колективної дитячої діяльності – тренується воля та характер дошкільника.

## РОЗДІЛ 2

### ЕКСПЕРЕМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ЗАНЯТЬ З КОЛЕКТИВНОЇ ОБРАЗОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ВИХОВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ДІТЕЙ 6 РОКУ ЖИТТЯ

#### 2.1. Критерії, показники та рівні вихованості відповідальності у дітей старшого дошкільного віку.

Відповідальність виступає характеристикою будь-яких взаємин, що виникають і встановлюються між людьми, і стосується різних аспектів їхньої діяльності. Виявляється вона лише у вільних вчинках та діях особистості. Згідно із твердженням І. Беха, відповідальність – це усвідомлення особистістю власної повинності, власних обов'язків і розумне їх виконання.

Структура відповідальності може бути представлена так:

- знання норм і правил поведінки в соціумі;
- володіння практичними вміннями з різних видів діяльності;
- ставлення до діяльності та суб'єктів взаємодії, емпатія ;
- усвідомлення значущості виконуваних дій чи діяльності;
- прогнозування можливих наслідків своїх дій та вчинків[12].

**Чинниками** виникнення та формування відповідальності та відповідальної поведінки дошкільника є емоційна складова, а саме отримання задоволення від позитивної оцінки, дорослими які є значущими для дитини, її дій. Також чинником виступає позитивний приклад дорослих та дітей які поряд, через ЗМІ, під час колективної діяльності.

В процесі визначення критеріїв сформованості відповідальності в дітей дошкільного віку, а саме 6 року життя, необхідно розглянути особливості цієї якості , а саме - її структуру рис 2.1.1.

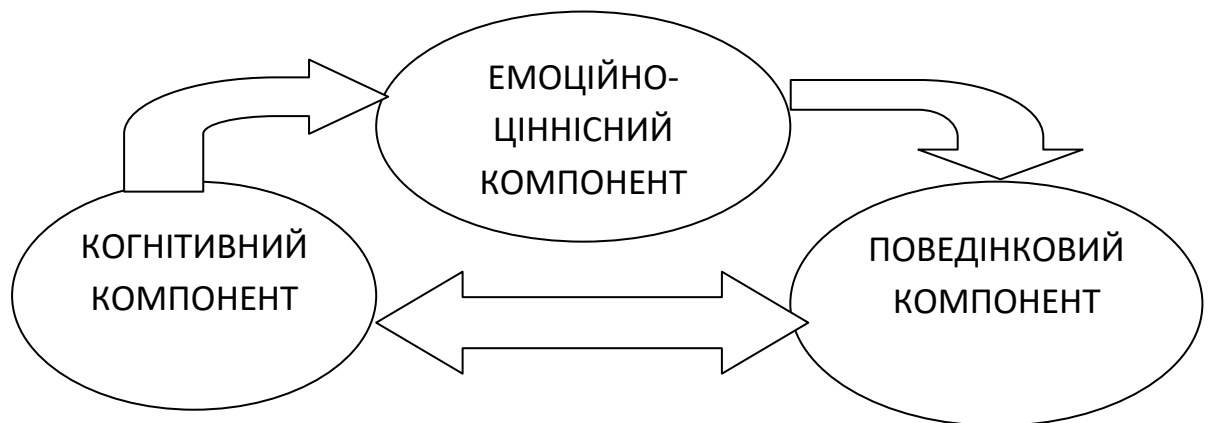


Рис 2.1.1. Структурні компоненти відповідальності старших дошкільників

До когнітивного компоненту формування відповідальності відносимо такі показники:

- розуміння поняття «відповідальність» та її складових;
- усвідомлення необхідності тримати відповідь за виконання дорученої справи;
- осмислення дорученого завдання (бажання зрозуміти правила, план роботи);
- усвідомлення необхідності своєї праці для інших;
- розуміння значущості обов'язкового і хорошого виконання доручення.

Емоційно-ціннісний компонент формування відповідальності молодших школярів характеризується показниками:

- тривога і занепокоєння за якість у процесі або до виконання;
- негативні переживання з приводу невиконаного завдання і переживання задоволення при його успішному виконанні;
- готовність приймати нові обов'язки;
- здатність і готовність долати труднощі

Поведінковий компонент відповідальності визначається такими показниками:

- самостійне виконання дорученого завдання (без допомоги і контролю);

- якісне виконання роботи (можливе перероблення при невдалому виконанні);
- доведення розпочатої справи до кінця;
- тимчасове забезпечення діяльності (вчасно приступає і закінчує);
- використання максимальної кількості інформативних джерел та засобів для більш якісного виконання діяльності;
- добровільність та ініціативність;
- дисципліна;
- здатність відмовитися від розваг заради виконання завдання;
- виконання обіцянок [45].

Важливими є дослідження К. Климової, яка висунула **показники початкових форм відповідальності** у дітей 6 року життя:

- усвідомлення дитиною необхідності та важливості обов'язкового виконання діяльності, що має значення для інших людей.
- характер дій, спрямованих на успішне виконання суспільно значущої діяльності: своєчасно приступає до неї, намагається подолати труднощі й перешкоди, застосовує найбільш раціональні прийоми, доводить справу до кінця, переробляє, якщо вийшло не досить вдало. Характер дій виражається в безпосередньому виконанні суспільно корисної діяльності.
- емоційне переживання завдання, характеру і результату його виконання (дитина задоволена, що їй доручено цю справу, турбується за успіх, радіє успіху, пишається результатами, відчуває моральне задоволення від усвідомлення успішного виконання, переживає оцінку з боку дорослих і однолітків). Емоційні переживання виражаються в міміці, мові, в загальній емоційній чуйності.
- усвідомлення того, що доведеться тримати відповідь, відзвітувати перед тими людьми, для яких або на прохання яких доручення або обов'язки виконуються [51].

Дослідницько-експериментальна робота з виховання відповідальності в дітей 6 року життя засобом колективної образотворчої діяльності, проводилися на базі Шосткинського дошкільного навчального закладу (ясла-садок) № 5 м.Шостки Сумської обл. Базою дослідження була вибрана старша група «Веселка» ( діти 6 року життя). У експерименті брали участь 25 дітей, які були поділені на 2 групи:

- Експериментальна (ЕГ)- 13 дітей;
- Контрольна (КГ)- 12 дітей.

В процесі дослідження були використані такі методи:

1. Спостереження.
2. Бесіда.
3. Педагогічний експеримент, який складається з констатувального, формувального та контрольного етапів.

Для зручності аналізу було встановлено шкалу оцінювання результатів, яка складалася з рівнів та показників(див.табл.2.1.1).

Таблиця 2.1.1.

РІВНІ	ШКАЛА ОЦІНЮВАННЯ ПОКАЗНИКІВ
ВИСОКИЙ	5
ДОСТАТНІЙ	4
СЕРЕДНІЙ	3
НИЗЬКИЙ	2

- Високий рівень (ініціативна поведінка) – дитина в повній мірі розуміє поняття відповідальності. Бере на себе відповідальність за свої вчинки, розуміє причино – наслідкові зв'язки, отримує задоволення від прояву даної поведінки, проявляє ініціативу та радісно допомагає іншим;
- Достатній рівень (виконавська поведінка) – дитина в достатній мірі виявляє відповідальність за свої вчинки, готова прийти на допомогу за потреби;
- Середній рівень (конформна поведінка) – уявлення про поняття відповідальності не повні, дотримання моральних норм часто тільки в присутності дорослого, щоб уникнути покарання чи отримати похвалу;

- Низький рівень(безвідповідальність) – дитина зовсім не розуміє поняття відповідальності, веде себе егоїстично, не стримує емоцій. Покладені доручення не виконує самостійно, намагається уникнути взагалі.

Отже, діагностична робота на констатувальному етапі дослідно-експериментальної роботи проводилася за двома напрямками : спостереження та бесіда.

Для виявлення рівня сформованості поняття відповідальність та відповідальна поведінка в дітей 6 року життя, здійснювалися спостереження під час виконання ними доручень як колективних, так і індивідуальних. Так, діти отримували доручення - підготувати своє робоче місце до занять з образотворчого мистецтва (за умови ,що дорослий не дає рекомендацій, та не коментує процес), та прибрати після себе по завершенню заняття. Іншого разу дітям (під час заняття з образотворчої діяльності) давалося вихователем завдання - в парі намалювати малюнок. При цьому, діти самостійно повинні були домовитися між собою , як саме вони це будуть робити. Ще одним завданням, для того щоб проаналізувати рівень сформованості відповідальності (стало колективне заняття з ліплення), під час якого дітей поділили на 4 підгрупи і разом вони повинні були зліпити зайчика за зразком вихователя.. Під час заняття дітям давалося якомога більше часу для самостійної роботи, та прийняття самостійних рішень. Це було зроблене для того – щоб максимально дошкільники проявили себе та свої якості. Завдання експериментатора – спостерігати, аналізувати та фіксувати результати. Отримані під час спостереження дані по кожному вихованцю еспериментотор заносив до таблиці 2.1.2.

На етапі проведення бесіди «Що таке відповідальність» дітям було запропоновано питання на які вони самі давали відповідь, намагаючись її аргументувати.

Питання для бесіди:

- ❖ Що таке відповідальна поведінка, як ти це розумієш;
- ❖ Яку справу ти називаєш відповідальною;

- ❖ Чи виконуєш ти доручення вихователя та батьків;
- ❖ Хто у вас в групі відповідально відноситься до поставлених завдань;
- ❖ Що потрібно зробити, щоб діти залюбки виконували свої обіцянки та доручення

Також, дітям були запропоновані 6 сюжетних картинок (Додаток 1) на яких зображені різноманітні ситуації відповідальної та безвідповідальної поведінки. Поводячи бесіду з дітьми, щодо сюжету кожної картинки, експериментатор спонукав дітей придумати розповідь про героїв, та фіксував їх реакцію та коментарі.

Наприклад: на картинці 2 видно, як хлопчик забирає в дівчинки предмети її гри. Експериментатор заохочує дітей спонукаючими питаннями, а саме:

- Як ти вважаєш, що сталося між дітьми;
- Чи є відповідальною така поведінка?;
- Якщо б з тобою трапилася така ситуація, як би ти вчинив?
- Чи правильно робить хлопчик?

Отже, під час діагностичної роботи на констатувальному етапі були отримані перні результати за допомогою яких експериментатор зміг оцінити кожну дитину.

Оцінювався рівень сформованості відповідальності за наступними **показниками:**

1. Поняття дітей про відповідальність, їх уявлення та розуміння даного поняття; розуміння правил поведінки по відношенні до оточуючих та до доручень.

2. Чи є бажання до відповідальної поведінки. Експериментатор спостерігав та аналізував наміри дітей, прагнення та старання до відповідальних дій.

3. Бажання отримати результат. Доведення розпочатої справи до логічного завершення, емоційне переживання за досягнені результати – це складові поняття відповідальності.

4. Відповідальність за свої вчинки та дії а також самооцінка власних дій.

До **критеріїв** відповідальної поведінки експериментатором було систематизовано знання та уявлення дітей дітей про:

- Моральна поведінка, моральна норма, моральність. Всі ці показники закладені в основі поняття відповідальності;
- Як і де приміняти в повсякденному житті норми моральної поведінки;
- Відношення до відповідальності, розуміння вимог та правил;
- Вміння приймати самостійні рішення та відповідати за власні вчинки та дії.

Простеживши критерії та показники сформованості відповідальності за свої дії та відповідального ставлення до отриманих доручень, у дітей під час занять з образотворчої діяльності, та після проведення бесід отримані дані було скомпоновано та зображено в таблиці 2.1.2.

Таблиця 2.1.2.

Визначення показників відповідальності у дітей 6 року життя під час занять з образотворчої діяльності

П/п №	Прізвище та імя дитини	Що таке від-сть	Чи є бажання до відповідальної поведінки	Бажання отримати результат	Від-сть за свої вчинки та дії
1	Амбросій Марина	5	5	5	5
2	Баркулова Наталія	3	3	3	3
3	Борисенко Віталій	4	4	4	4
4	Бруяко Валентина	4	4	4	4
5	Володько Денис	5	5	5	5
6	Гайтина Сергій	4	4	4	4
7	Горобець Мілана	3	3	3	3

8	Гутянка Дарина	4	4	4	4
9	Дорошенко Дамир	3	3	3	3
10	Дудка Аня	3	3	3	3
11	Заїка Варвара	2	2	2	2
12	Зимоглядов Вадим	4	4	4	4
13	Калиниченко Єва	4	4	4	4
14	Климов Нікіта	2	2	2	2
15	Кривенко Марія	5	5	5	5
16	Нечипоренко Євгеній	3	3	3	3
17	Пищик Поліна	4	4	4	4
18	Савченко Дмитро	5	5	5	5
19	Соколенко Іван	3	3	3	3
20	Сулига Максим	4	4	4	4
21	Трифонов Константин	3	3	3	3
22	Федоренко Іван	2	2	2	2
23	Фомина Альбіна	3	3	3	3
24	Цикало Божена	4	4	4	4
25	Ященко Андрій	5	5	5	5

За допомогою таблиці 2.1.3. було згруповано дані та визначено рівень сформованості відповідальності у дітей експериментальної та контрольної груп на констатувальному рівні.

Таблиця 2.1.3.

Оцінка рівня сформованості відповідальності на основі спостереження за діяльністю дітей під час виконання доручень на заняттях з образотворчої діяльності

Порядковий номер	Прізвище та ім'я дитини	Показник в балах	Рівень відповідальності
1	Амбросій Марина	5	Високий
2	Баркулова Наталія	3	Середній
3	Борисенко Віталій	4	Достатній

4	Бруяко Валентина	4	Достатній
5	Володько Денис	5	Високий
6	Гайтина Сергій	4	Достатній
7	Горобець Мілана	3	Середній
8	Гутянка Дарина	4	Достатній
9	Дорошенко Дамир	3	Середній
10	Дудка Аня	3	Середній
11	Заїка Варвара	2	Низький
12	Зимоглядов Вадим	4	Достатній
13	Калиниченко Єва	4	Достатній
14	Климов Нікіта	2	Низький
15	Кривенко Марія	5	Високий
16	Нечипоренко Євгеній	3	Середній
17	Пищик Поліна	4	Достатній
18	Савченко Дмитро	5	Високий
19	Соколенко Іван	3	Середній
20	Сулига Максим	4	Достатній
21	Трифонов Константин	3	Середній
22	Федоренко Іван	2	Низький
23	Фомина Альбіна	3	Середній
24	Цикало Божена	4	Достатній
25	Ященко Андрій	5	Високий

Для проведення педагогічного дослідження діти були поділені на дві групи. До експериментальної потрапили табл. 2.1.4.

Табл. 2.1.4.

Кількісний склад дітей які потрапили до експериментальної групи

Порядковий номер	Фамілія та ім'я	Рівень сформованості відповідальності
1	Амбросій Марина	5
2	Баркулова Наталія	3
3	Володько Денис	5
4	Гайтина Сергій	4
5	Горобець Мілана	3
6	Гутянка Дарина	4
7	Заїка Варвара	2
8	Зимоглядов Вадим	4
9	Нечипоренко Євгеній	3
10	Пищик Поліна	4
11	Сулига Максим	4
12	Трифонов Константин	3
13	Федоренко Іван	2

Для порівняльного аналізу рівня сформованості відповідальності між контрольною та експериментальною групами раніше отримані дані були згруповані у таблицю 2.1.5.

Таблиця 2.1.5.

ДИНАМІКА РІВНЯ СФОРМОВАНОСТІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В ДІТЕЙ 6 РОКУ ЖИТТЯ(У %)

РІВНІ	КІЛЬКІСТЬ ДІТЕЙ	ЕГ,%	КІЛЬКІСТЬ ДІТЕЙ	КГ,%
Високий	2	15.4	3	25.0
Достатній	5	38.5	4	33.3
Середній	4	30.8	4	33.3
Низький	2	15.3	1	8.4

Для наглядності процентного співвідношення між рівнями сформованості відповідальності у дітей у експериментальній та контрольній групах було використано діаграму(рис.2.1.2)

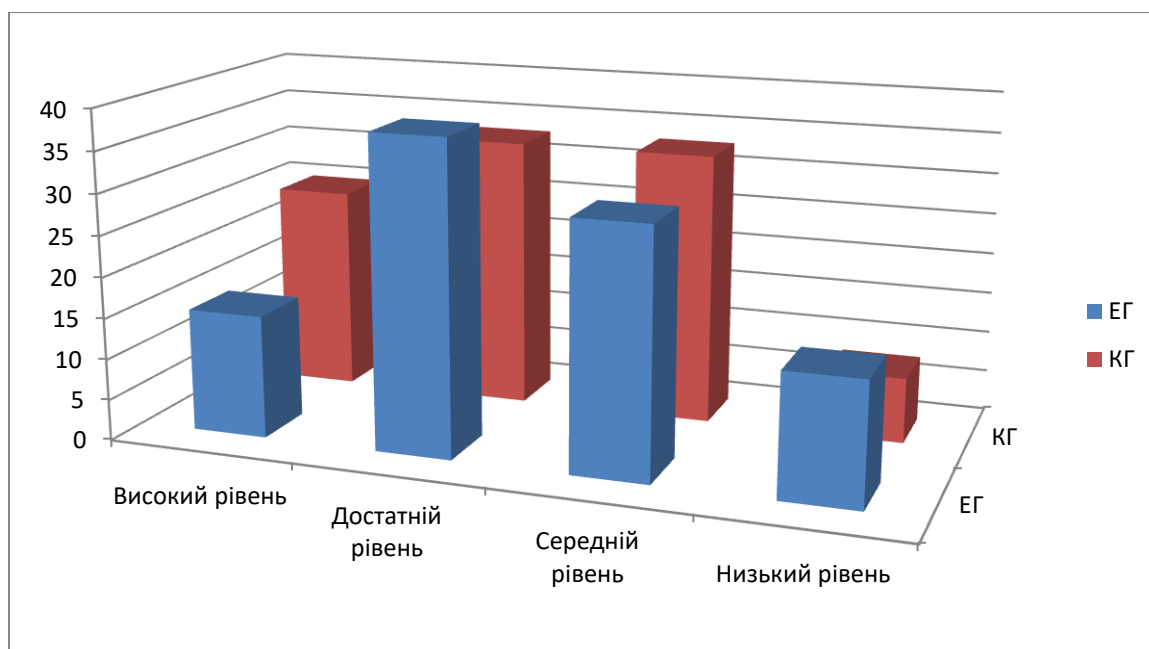


Рис 2.1.2. Порівняльний аналіз між ЕГ та КГ у % показнику.

До високого рівня потрапила 2 дітей експериментальної групи та 3 контрольної. Ці діти з ентузіазмом проаналізували картинки, чітко сформували

визначення поняття «відповідальність» та «відповідальна поведінка». Змогли пояснити причинно –наслідкові зв'язки дій персонажів.

Достатній рівень в цих же підгрупах відповідно склав ЕГ-5 та КГ-4 вихованців. Діти розуміли поняття, могли дати йому оцінку, розповісти, що робили на місці героїв, проте їм були потрібні навідні питання.

Середній рівень в ЕГ та КГ був однаковий і склав по 4 дошкільника. Діти за допомогою експериментатора відповідали на всі питання, не проявляли інтерес при аналізі картинок, не змогли чітко дати визначення поняттям.

Низкий рівень – а це ЕГ- 2 дитина, та КГ- 1 дитина. Діти не змогли провести аналіз ситуаційних картинок. Під час бесіди не дали визначення поняттям.

Маємо, що значна частина дітей, а це майже половина, має середній та низький рівень відповідальності. Про таку тенденцію сьогодення вже йшлося в теоретичній частині. Нажаль, недотримання моральних норм поведінки, невміння планувати, прогнозувати та передбачати наслідки власних дій, небажання працювати командою та нести відповідальність за свою частину роботи – це все притаманне дітям цих рівнів. Проте, могла скластися така ситуація при якій дитині не комфортно та ніяково. Тому, потрібно прикласти зусилля на створення доброзичливого мікроклімату під час проведення занять з образотворчого мистецтва.

## **2.2. Заняття з колективної образотворчої діяльності як засіб виховання відповідальності у дітей 6 року життя.**

Після проведення констатувального етапу, експериментатором визначено 2 напрями спрямованих на формування відповідальності в дітей 6-го року життя засобом колективної образотворчої діяльності. А саме :

- Мотиваційно-когнітивний етап;
- Дієво-творчий етап.

Метою мотиваційно-когнітивного етапу – було: надати знання про відповідальність та відповідальну поведінку дитини як особистості, власного «Я», так і колективної відповідальності за виконання доручень.

Виходячи з визначення мети було сформовано такі завдання:

- оволодіння дітьми знаннями та навичками відповідальної поведінки;
- пояснення механізму виникнення відповідальності, стимулювання інтересу до зміни безвідповідальної поведінки до ініціативної;
- стимулювання та формування знання дітей про відповідальність людини по відношенню до розпочатої справи, до одноліток та людей в цілому.

Основними формами і методами на цьому етапі є бесіда, під час виконання завдань та доручень на заняттях з образотворчого мистецтва . Дітям були представлені «модельні» зразки відповідальної поведінки – як потрібно діяти в певній ситуації; як саме проявляти відповідальну поведінку до доручення, завдання, справи, до співгрупників під час колективної діяльності.

Метою діяльнісно-творчого етапу експерименту по формуванню відповідальної поведінки в дітей 6-го року життя засобом колективної образотворчої діяльності, є проведення різноманітних занять з колективної роботи під час ліплення, аплікації, малювання, моделювання тощо.

Завдання на цьому етапі :

- Сформувати в дітей уміння злагодженої праці під час колективного заняття;

- Створити сприятливий мікроклімат під час занять, щоб кожна дитина відчувала доброзичливе ставлення до себе та не боялася проявляти самостійну, ініціативну та відповідальну поведінку.

Цей етап дуже важливий, так як відбувається формування такої важливої якості особистості, як відповідальність. Під час колективних занять з образотворчої діяльності дітям йде розуміння того, що власні дії мають негативний чи позитивний характер; за кожним прийнятим рішенням завжди буде наслідок – та який - залежить саме від вміння прогнозування та передбачати перебіг подій.

Ефективними методами навчання на цьому етапі були саме колективні заняття з образотворчої діяльності.

В цій дослідницько–науковій роботі мотиваційно – когнітивний та дієво-творчий етапи тісно пов’язані та переплетені. Завдання мотиваційно-когнітивного етапу реалізуються під час дієво-творчого. На основі цього педагогічний інструментарій представлений в таблиці 2.2.1

Таблиця 2.2.1.

План занять по вихованню відповідальності в дітей 6 року життя засобом образотворчої діяльності

Зміст заняття	Педагогічний інструментарій
Вступне заняття. Читання розповіді « Олівчики- братики»	Організування бесіди з дітьми
Колективне заняття з малювання на тему « Весняні первоцвіти»	Створення ситуації, за якої діти проявляють відповідальність за виконання отриманого доручення
Рефлексія	Бесіда про виконання доручень, хто як справився, коректування дій деяких вихованців
Колективне заняття з аплікації «Осінній парк»	Створення ситуації, за якої тільки об’єднавши зусилля отримаєш результат. Робота в команді.
Рефлексія	Обговорення хто кому допоміг, хто затримував. Знаходження засобів впливу на заохочення до відповідального виконання поставлених доручень
Колективне заняття з малювання	Діти виконують завдання,

фарбами «Дружні долоньки»	проявляючи самостійність та відповідальну поведінку
Рефлексія	Спостереження емоційного стану дітей при колективній роботі
Колективне заняття з ліплення «Кошик фруктів»	Бесіда-підсумок.

Першим з чого розпочався експеримент було читання та обговорення розповіді «Олівчики-братики». Це є метод мотиваційно-когнітивного етапу і використався для того, щоб сформувати у дітей поняття про відповідальність; спонукати та заохочувати до відповідальної поведінки; створити такі умови, за яких, дітям захотілося б задуматися про вчинки інших наклавши на їх власні; та створити умови для аналізу ситуації.

## РОЗПОВІДЬ

### «ОЛІВЧИКИ-БРАТИКИ»

Жила собі дівчинка Катеринка, яка вірила в дива і завжди шукала якоїсь пригоди. І був у неї братик Василько, да такий енергійний, що бувало почне гратися машинками, а через хвилину хапається за фарби та нумо малювати, а через хвилину вже біжить по вулиці буцаючи м'яча. Не легко було Катеринці з ним. Вона ж поважна дівчинка – до 2 класу ходить, сама уроки робить та складає рюкзак. І тут на тобі на казання – братик непосида – йому ще тільки буде 6 років.

Як завжди, Катеринка після приготування уроків розкладала речі по місцях: книжки на полицю, зошити до папки. Та сьогодні потрібно було прибрати й за братиком – він як завжди вибіг на вулицю прибравшись похапцем. А мама попросила її навести порядок, бо мала ввечері приїхати бабуся в гості. Катеринка старалася (хоча їй так хотілося піти на прогулянку), бо пообіцяла мамі. А щоб не сумувати, мріяла про чарівну паличку, та єдинорогів, а ще про морозиво... взявши до рук коробочку з кольоровими олівцями, яка майже репалась по швах, понесла було її до шухлядки - та почула гомін. Так і застигла Катеринка на місці. Поозиралась по сторонах. Ніде нікого

не має, а гомін чує! І тут дівчинка опустила очі на коробку та обережно піднесла її до вуха, а звідти:

- Мені тісно! І мені! Я не можу ворухитися! А мені давить звідусіль!

Катеринка не могла повірити, що чує розмову кольорових олівців.

Цікавість взяла верх і дівчинка просто постукала по коробочці й спитала :

- Вам допомогти?

- Так! Таак! Скоріше відкрий нас, та вийми – залунало зсередини.

Катеринка відкрила коробочку та давай висипати на стіл все що в ній було. А там!!! І папірці, і ножиці, і кусочки застиглого пластиліну і календарик! Навіть маленька машинка з «Кіндер-сюрпризу» не кажучи вже про самі олівці. Ось чому коробка була переповнена, бо Василько похапцем позаписував туди все підряд.

- Дякую тобі Катю – поважним голосом сказав Чорний олівець,- ти нам дуже допомогла.

- Спасибі! Дякую! – гуртом підтримали й інші олівчики.

Вони хором розповідали як ім. важко живеться, бо Василько ними не опікується. То розкидає, по поскладає «догори ногами», то отак позапахує ... важко, ой як важко.

- Розумієш,- Рожевий олівчик звернувся до дівчинки,- він мене не заточую як слід, а це ж моя зачіска! Я дуже поважна, мені вкрай необхідно виглядати охайною!

- Катю! Катю, вставай! – долунало до неї.

І тут дівчинка відкрила очі. А сиділа вона на своєму стільчику, за своїм письмовим столом, поклавши голову на Читанку.

- Доню, ти що приснула, - ніжним голосом запитала мама.

- Ага!- розгублено відповіла та.

- Тоді прокидайся та приходь пити чай, - матуся погладила її по волоссю та вийшла.

А дівчинка розгублено дивилася по сторонах, шукаючи очима коробочку з кольоровими олівцями. І як же вона здивувалася побачивши роздуту коробку

серед Василькових речей. Катеринка швидко почала витрушувати все з неї, прибираючи зайве та складаючи охайно кольорові олівчики. Та про всяк випадок привіталася з ними, бо ніяк не могла збагнути чи приснилося їй усе, чи насправді було так.

Ввечері коли діти залишилися в кімнаті наодинці Катя все розповіла братику, та показала олівці. Василько був настільки приголомшений, що слухав сестру не перебиваючи. А коли взяв до рук рожевого олівця то широко розплющив очі – він і справді давно його не заточував вважаючи дівчачим кольором. Разом діти навели лад в олівцях, заточили, покладали. І Василько пообіцяв сестричці бути більш відповідальним. Прибирати за собою, навіть якщо дуже поспішаєш на футбол. Бережливо відноситися до своїх речей...

А Рожевий олівчик милувалася своєю зачіскою, та питала у інших: « Ну як я, гарна?».

Після прочитаної розповіді, експериментатор запропонував дітям поділитися власними емоціями та думками, проговорити, хто із персонажів демонструє відповідальну поведінку, а хто веде себе безвідповідально.

Питання для обговорення:

- Кого ви можете назвати відповідальним – Катеринку чи Васильчика?
- Як саме, якими діями дівчинка демонструє свою відповідальність?
- В чому Василькова безвідповідальність?
- Чи можна змінити звички дітей?
- Щоб ти порадив Василькові робити, щоб стати більш відповідальним?;
- А як ти вчиняєш? З яким із героїв себе порівняєш?

Діти охоче відповідали на питання та обговорювали зміст розповіді, ставили себе на місце героїв. Експериментатор активно вів бесіду, направляючи думки дітей на формування понять про відповідальність, і те що її можна виховати в собі, тобто набути. Разом з дітьми, дійшли висновку, що на заняття з

образотворчої діяльності стануть гарним засобом по вихованню почуття відповідальності.

Дієво-творчий етап складається з 5 занять для експериментальної групи з образотворчої діяльності, де після кожного проводилася рефлексія, для того щоб ретельно проаналізувати дії кожної дитини під час заняття, виконання отриманих завдань чи доручень, та зробити їх корекцію.

За визначенням Г.Беленької « Рефлексія формується і розвивається у процесі комунікативної діяльності. Ця здатність полягає в тому, що дитина починає оцінювати себе з погляду інших людей, навчається ніби збоку аналізувати свої дії, приймати рішення, враховуючи при цьому можливу реакцію на її дії партнерів по спілкуванню. Із здатністю до рефлексії пов'язане і таке новоутворення старшого дошкільного віку, як антиципація – передбачення наслідків своїх дій та їх оцінок іншими, упередження тієї чи іншої негативної ситуації. Найбільш ранньою формою моральної самооцінки є сором. Результатом відповідальності особистості за свої слова є повага до неї оточуючих і почуття впевненості у своїх силах [12]».

Тому кожне наступне заняття є своєрідним засобом закріплення здобутих знань, механізмом впровадження на практиці. Це дуже важливий етап, бо мало отримати уявлення про поняття(теоретичні знання), потрібно вміти їх застосовувати. На кожному такому занятті, діти разом з експериментатором виводили правила відповідальності, обґрунтовували його, шукали приклади використання його в своїй підгрупі та поза садочком.

Для педагогічного ефекту, діти експериментальної групи були поділені на 3 підгрупи під час занять з образотворчої діяльності табл..2.3.1. , бо для становлення та розвитку особистісних якостей є залучення дітей до під групової роботи, де вони взаємодіють як об'єднаний колектив однодумців.

Таблиця 2.3.1.

Номер експериментальної підгрупи	Фамілія та ім'я дитини	Рівень відповідальності виявленої на констатувальному рівні
	Амбросій Марина	Високий
	Зимоглядов Вадим	Достатній

<b>1</b>	Трифонов Костя	Середній
	Заїка Варвара	Низький
<b>2</b>	Володько Денис	Високий
	Гутянко Дарина	Достатній
	Горобець Мілана	Середній
	Федоренко Іван	Низький
<b>3</b>	Пищик Поліна	Достатній
	Сулига Максим	Достатній
	Гайтина Сергій	Достатній
	Баркулова Наталія	Середній
	Нечипоренко Євген	Середній

Як бачимо з таблиці 2.3.1. діти були поділені пропорційно відносно рівня сформованості відповідальності.

Під час занять в кожній підгрупі обирався вихователем відповідальний за виконання завдання. Задача відповідального була в тому, щоб самостійно розподілити доручення між учасниками групи, адже завдання з образотворчої діяльності мали колективний характер і діти демонстрували виконану роботу від підгрупи.

## **ЗАНЯТТЯ №1**

### **Колективне заняття з малювання для дітей 6 року життя**

#### **На тему: «Весняні первоцвіти»**

**МЕТА:** продовжувати знайомлення дітей з кольорами; навчити утворювати травянисто-зелений колір технікою змішування жовтого+ синього та зеленого кольорів; вдосконалення володіння пензликом та замальовування елементів всім ворсом; розвивати естетичний смак у дітей; налагодити колективну співпрацю між ними; створити доброзичливу атмосферу для стимулювання творчого процесу та відповідальності.

**МАТЕРІАЛ:** аркуші А-4, пензлі, набір фарби гуаш, палітра для міксування кольорів - за кількістю дітей.

#### **Хід заняття**

**Вихователь:** діти у нас в гостях сьогодні незвичний друг, можна сказати навіть чарівник. Спробуйте вгадати хто це розгадавши загадку:

Я пробуджую поля і завітчую гаї.  
Прокидається земля, і співають солов'ї.

Всяк на світі мене зна: я - ...

**(Весна)**

**Вихователь:** так діти, правильно - це весна. А чому я сказала, що вона чарівниця? Як ви гадаєте?

**Діти:** бо пробуджує все після зимової сплячки.

**Вихователь:** все вірно. З весною все розквітає та наповнюється барвами. Відбуваються справжні дива: ще вчора земля та дерева були вкриті снігом, стояли темні та сумні. А сьогодні – замайоріли зеленими фарбами листочки, травинки та завітали перші первоцвіти. А як ви думаєте скільки відтінків зеленого кольору?

Діти кажуть свої відповіді. Після цього вихователь презентує плакат де зображені відтінки зеленого кольору (Додаток 2), всі разом обговорюють, що буває якого відтінку.

**Вихователь:** А які квіти, на вашу думку розквітають першими? Вірно – це підсніжники, проліски, крокуси (шафрани), ряст, рябець шаховий, первоцвіти, нарцис вузьколистий.

**Вихователь:** ми сьогодні з вами станемо помічниками весни і створимо свої первоцвіти.

**Ходи, веснонько, сюди!**

Сонечко лоскоче ніс,  
Промінець весну приніс,  
День яскравим світлом вмив,  
Першу квіточку збудив.

Ходи, веснонько, сюди!

Принеси землі води,  
Зодягни дерева в лист,  
Покажи завзятий хист!

Обійми усіх теплом,  
 Засівай поля добром.  
 Звесели гаї й сади,  
 Ходи, веснонько, сюди!

(авт. Наталя Карпенко)

Вихователь пропонує дітям намалювати квіти первоцвіти, презентує зразок ( Додаток 3).

**Вихователь:** Діти, є три основні кольори – це жовтий, синій та червоний. Їх неможливо отримати поєднуючи між собою інші фарби. Проте, вони можуть змішуватися між собою в різних пропорціях, створюючи будь-який відтінок.

Звертає увагу на те, що кольори на листочках та квіточках незвичні. Вони утворенні в результаті змішування кольорів між собою. Так ,

- ❖ помаранчеві квіточки утворені при накладанні жовтої фарби на червону;
- ❖ травянисто-зелений колір утворився при змішуванні жовтого, синього та зеленого кольорів.

### САМОСТІЙНА РОБОТА

Відповідальні підгрупи роздають по своїм підгрупам матеріали та приладдя, стежать, щоб всім всього вистачило. В кожній підгрупі повинні самі обрати хто буде змішувати помаранчевий колір для всіх, а хто травянисто-зелений. Вихователь при цьому знаходиться серед дітей направляючи їх дії, підказуючи.

### ПІДСУМОК ЗАНЯТТЯ

Вихователь дякує дітям за старанність та результат. Кожна підгрупа сама прибирає за собою: одна дитина миє пензлі, інша складає фарби, інша протирає стіл де малювали. Так спільними зусиллями відповідально ставляться до свого робочого місця.

**На ЗАНЯТТІ №1** відповідальними в 2 групах були обрані діти з високим рівнем та в 3 підгрупі з достатнім рівнем сформованості відповідальності , а саме:

- ✓ Амбросій Марина , підгрупа №1;
- ✓ Володько Денис, підгрупа №2;
- ✓ Пищик Поліна , підгрупа №3.

Так експериментатор обрав для того, щоб на прикладі більш сильних дітей показати, що зовсім не страшно брати на себе відповідальність. Під час першого заняття дітей максимально коректували в їх діях проте, не було ніякої негативної оцінки дій, навіть якщо такі мали місце. В бесіді релаксії, після першого заняття діти оцінювали роботу самого себе та один одного. Експериментатор робив акцент на здобутки дітей, їх злагоджені дії; максимально підтримав тих дітей котрі не змогли на 100% впоратися з завданням, заспокоївши їх та підтримавши ( все вийде наступного разу). Пояснив чому саме так трапилося і запитав у дітей , що потрібно зробити аби не повторилося подібне.

В цій бесіді вивели та проговорили 1 правило «**Не можеш – не берись**». Суть : якщо відчуваєш, що отримане доручення заважке для тебе, не бійся попросити замінити його на легше. Бо якщо зробиш отримане завдання аби як – підведеш всю групу. Тобто приступаючи до справи кожен учасник потрібен оцінити чи зможеш виконати отримане завдання.

Приклад такої ситуації стався в підгрупі №3. Де, Гайтина Сергій, отримав завдання змішати кольори, для отримання помаранчевого кольору, та не уважно прослухав пораду вихователя як це зробити. В результаті чого довго возився, колір виходив занадто тьмянний , а інші учасники групи сиділи і чекали. Тому, експериментатор звернувся до відповідального і підказав, що потрібно надати допомогу – передати завдання іншому. Проте відповідальний вирішив сам допомогти товаришу і вони разом справилися добре. Така поведінка Поліщук Поліни закріпила авторитет дівчинки в очах однолітків, та підкреслила її людяність та гуманність.

## **ЗАНЯТТЯ №2**

**Колективне заняття з аплікації для дітей 6 року життя**

**На тему « Осінній парк»**

**МЕТА:** закріпити знання дітей про пори року; сезонні зміни, які відбуваються в природі; навчити дітей викладати композицію з сухого листя, закріплення прийомів з аплікації; вдосконалювати моторику та вміння працювати з клеєм та пензлем; розвивати у дітей бажання проявляти старанність, творчу уяву, охайність та вміння працювати в команді; навчити дітей вмінню розкладати завдання (яке дано їх підгрупі) на частини та розподіляти між учасниками.

**МАТЕРІАЛ:** гербарій із сухого листя, аркуші кольорового паперу А-4, пензлі для клею, клей, ножиці, білі серветки, фломастери.

**ПОПЕРЕДНЯ РОБОТА:** на прогулянці діти збирали опале листя, приносили до групи та сушили – створювали гербарій.

### Хід роботи

Дітям включають музику П.І. Чайковського « Пори року» цикл про осінь.

Вихователь просить здогадатися про яку пору року звучить музика. Поки діти вгадують, на мольберт ставиться репродукція картин про осінь (Додаток 4).

Читається вірш про осінь Наталлі Карпенко

#### **Все у осені ведеться**

Все у осені ведеться!  
 Осінь плаче і сміється,  
 То промінчиком горить,  
 То дощами гомонить.  
 Запальна у неї вдача,  
 Працьовита і гаряча.  
 Осінь щедра на дива,  
 Подивись, які жнива!  
 Назбирала осінь в жмені,  
 У коші та у кишені  
 Кукурудзу, буряки,  
 Отакенні кабаки!  
 Мерзнуть в осені колінця,  
 Вкрив туман її по вінця.  
 Стало холодно вночі,  
 День дрімає на печі.

Та не звикла осінь скніти,  
 Треба землю напоїти,  
 Розписати кожний лист...  
 Має осінь гарний хист!

**Вихователь:** Діти, а кому подобається осінь? Чому? Якими барвами вона наповнена?

Після відповіді дітей, вихователь каже, що до них завітала гостя – це ластівка. Демонструє пташку - ластівку, створює ефект вільного польоту.

**Вихователь:** Справа в тому, що ластівка ніколи не бачила осінніх дерев, бо відлітає до теплих країв до початку холодів. А їй так би хотілося зрозуміти: чому дітлахи так захоплюються осінніми краєвидами. Тому, на занятті ви будите створювати осінній парк, щоб наша ластівка полюбувалася осінню. Демонстрація зразка (Додаток 5). Та, є ще завдання сюрприз – кожна підгрупа повинна доповнити аплікацію своєрідною «ізіюминкою». Тож фантазуйте, і будьте сміливими.

Спершу розінемося з вами.

#### Фізкультхвилинка

ТЕКСТ	ВПРАВА
Осінь, осінь. Лист жовтіє	діти плавно піднімають руки вгору
Часом з неба дощик сіє	Повільно опускають руки вниз, перебираючи пальцями
Червонясте, золотисте	Показують правою рукою праворуч, лівою ліворуч
Опадає з кленів листя	Присідають
Діти ті листки збирають	«збирають» уявні листочки
У книжки їх закладають	Долоньки розгортають як книжечки, відкривають, закривають
Наче човники ,їх пускають за водоюрікою	Повертаючись тулубом, роблять хвилі руками

З них плетуть вінки барвисті – червонясті, золотисті.	«плетуть» уявний вінок, «одягають « його собі на голову.
---	--

### САМОСТІЙНА РОБОТА

Під час проведення заняття, вихователь «літає» ластівкою, заохочує дітей та підбадьорює, хвалить за добросовісне виконання доручення. Кожній підгрупі вибирається вихователем відповідальний (щоразу новий). Його задача скоректувати спільну працю. Простежити чи вистачає матеріалу для виконання завдання. Якщо є питання проговорити їх з вихователем.

Алгоритм поділу завдань:

- Домовляються , яка кількість дерев буде зроблена , наприклад, 8 шт
- Одна дитина – вирізає стовбури дерев з коричневого паперу;
- Інша сортирує сухе листя, підбираючи крону до кожного стовбура;
- Третя – обирає кольоровий папір основу з запропонованих: жовтий, помаранчевий, червоний, світло-зелений, та клеє стовбури;
- Потім по черзі всі клеять крони з гербарію;
- Домовляються про додаток сюрприз до малюнку.

Так, перша група презентувала свою роботу, доопрацювавши її хмаринками із серветок(дрібно рвалася серветка, шматочки клеїлися на клей).

Друга група за допомогою фломастерів намалювала відлітаючих птахів .

Третя, за допомогою фломастерів намалювала звірятко.

### ПІДСУМОК ЗАНЯТТЯ

Ластівка дякує дітям за чудові картинки, за сумлінне виконання завдання, бажає гарного дня та відлітає до теплих країв.

**НА ЗАНЯТТІ №2** з аплікації відповідальними були обрані діти с середнім рівнем сформованості відповідальності:

- ✓ Трифонов Костя , підгрупа №1;
- ✓ Горобець Мілана , підгрупа №2;
- ✓ Баркулова Наталія , підгрупа №3.

Діти на цьому занятті вели себе активно, бо їм було запропоноване творче завдання-сюрприз – самостійно придумати та доповнити аплікацію за змістом. Під час заняття, Трифонов Костя проявив неабиякий ентузіазм та відповідально віднісся до своїх нових обов'язків відповідального: грамотно розподілив обов'язки між усіма учасниками, вказуючи, що в кого краще вийде.

На занятті рефлексії, експериментатор високо оцінив його відповідальність поставивши у приклад іншим. Також експериментатор звернувся до Федоренка Вані, з питанням чому під час аплікації він повільно та неохочу виконував завдання. На що хлопчик відповів, що йому було нудно. Після отриманої відповіді, було сформоване **2 правило « Якщо виконуєш завдання, то доведи його до кінця»**. Суть: якщо під час виконання завдання стало нудно чи ліньки, не можна його залишати. Потрібно взяти себе « в руки» і завершити справу. Адже, саме так можна виховати в собі відповідальність та відповідальне ставлення до доручень. Дуже важливо зрозуміти, що від дії одного залежить результату всієї команди.

### ЗАНЯТТЯ № 3

**Колективне заняття з використання нетрадиційної техніки малювання ( малювання долоньками)**

**На тему « Дружні долоньки»**

**МЕТА:** продовжити знайомити дітей з нетрадиційними техніками малювання – долоньками, тим самим викликати інтерес до занять з образотворчої діяльності; розвивати творчі здібності, уяву, дрібну моторику, колірне сприйняття; формувати просторове уявлення; виховувати почуття відповідальності при колективному виконанні завдань; закріпити знання про Батьківщину, головні символи країни.

**МАТЕРІАЛИ:** ватман із зображенням контуру дерева – 3 шт., гуаш, пензлі, серветки, клейонка.

Хід заняття

Вихователь зачитує патріотичний вірш

**Усе моє, все зветься Україна»**

Буває часом сліпну від краси.

Спинюсь, не тямлю, що воно за диво, —

оці степи, це небо, ці ліси,

усе так гарно, чисто, незрадливо,

усе як є — дорога, явори,

усе моє, все зветься — Україна.

Така краса, висока і нетлінна,

що хоч спинись і з Богом говори.

(Ліна Костенко)

**Вихователь:** Діти, про що віршик? Так. Про нашу батьківщину. Які символи України ви знаєте?

Діти дають свої відповіді

**Вихователь:** символи є як державні, так і народні. Державні - це Прапор ,Герб, Гімн, а народні – калина, верба, паляниця, лелека, козак, писанка, рушник. Демонструє зразок (Додатк 6)

Обговорення з дітьми кольорів, які притаманні Україні. Червоний та чорний – при вишивці рушників, жовтий та блакитний – прапор, червоний – калина, білочорний – лелека, рожеві – мальви, жовтий – поля зі стиглою пшеницею, синій - волошки тощо.

**Вихователь:** Діти, сьогодні на занятті, ми з вами с творимо спільну картину. Ви намалюєте незвичне деревце (Додаток 7) – дружне деревце нашої групи. Де листочками будуть ваші долоньки, які міцно приклеюються до гілочок, і будуть єдиним цілим деревом – родинним деревом нашої групи. Бо в єдності сила.

**Фізкультхвилинка**

**Швидко встаньте.**

Швидко встаньте, посміхніться,

Вище, вище підтягніться.

Ну-ка, розпряміть плечі,

Підніміть, опустіть,

Вліво, вправо повернулись,

Рук колінами торкнулися.

Сіли, встали, сіли, встали

І на місці побігли.

## САМОСТІЙНА РОБОТА

Діти в підгрупах домовляються між собою які символи спробують зобразити на своїх деревах. Так, в першій підгрупі вирішили ,що їх долоньки будуть лелеками, в другій – квітами мальви та волошки, та пшеничними полями а в третій - державні прапори.

Розмальовуючи по черзі свої долоньки пензликом з відповідними фарбами, діти створювали свої дерева.

## ПІДСУМОК ЗАНЯТТЯ

Вихователь дякує дітям за сумлінну працю. Кожна підгрупа прибирає своє робоче місце (відповідальний розподіляє доручення).

**НА ЗАНЯТТІ №3** з використанням нетрадиційної техніки - малювання долоньками, відповідальними підгруп стали діти з достатнім рівнем сформованості відповідальності:

- ✓ Зимоглядів Вадим , підгрупа №1;
- ✓ Гутянко Дарина , підгрупа №2;
- ✓ Сулига Максим , підгрупа №3.

Всі підгрупи працювали злагоджено, не було конфліктів. Під час рефлексії діти залюбки ділилися своїми враженнями, хвалили один одного. Добре відчувалася атмосфера доброзичливого ставлення один до одного. Лише, Федоренко Іван ніяк себе не проявляв на заняттях, демонструючи безвідповідальне ставлення до запропонованих доручень.

Вивели **3 правило** «Не потрібно одночасно робити декілька справ». Суть: роблячи одразу кілька справ, дитина не зможе повністю викластися і довести до ладу жодне з них.

## ЗАНЯТТЯ №4

**Колективне заняття з ліплення для дітей 6-го року життя**

**На тему «Корзинка з подарунками осені»**

**МЕТА:** закріпити знання про властивості пластиліну, способи ліплення, використовуючи прийоми: скачування круговими рухами, розкачування «ковбаски», вдавнення, розплескування, сформувати відповідальну поведінку при колективній роботі, бажання доводити розпочату справу до кінця,

насолоджуватися результатами своєї праці, розвивати спостережливість, охайність у роботі.

**МАТЕРІАЛИ:** пластилін, шаблони кошика та фруктів, дошка для ліплення, ніж для пластиліну, кольоровий картон, зразки, іграшка їжачок.

### Хід заняття

Віршик про фрукти та кошик Наталії Карпенко

#### **Подарунки осені**

Осінь запасає,  
Осінь пригощає.  
В кошику газдині  
Соковиті дині,  
Перці, баклажани,  
Красені каштани,  
Жолуді в беретах,  
Брошки бересклету,  
Ягоди калини,  
Глоду й горобини.  
І солодкі сливи,  
І грушки звабливі,  
Яблука, горіхи,  
Буси обліпихи...  
Господиня осінь  
Подарунки носить.

**Вихователь:** Діти, як ви вважаєте, що ми будемо сьогодні робити?

Діти намагаються вгадати.

**Вихователь:** ми з вами створимо свій кошик з фруктами та овочами, та пригостимо нашого гостя. Спробуйте здогадатися хто це відгадавши загадку:

Котиться клубочок  
Зовсім без ниточок.  
Замість ниточок-  
Триста колючок

**Вихователь:** Так, звичайно дітки – це їжак. Ось погляньте на нашого гостя показує іграшку їжачка. Давайте нагодуємо його фруктами.

Вихователь питає діток які фрукти та овочі вони знають, якого вони кольору, форми. Нагадує діткам про правила роботи з пластиліном – розминати пластилін потрібно на дощечці, розрізати стекою; ті шматочки пластиліну які не використовуються, складати назад до коробки. Проговорює прийоми ліплення. Так, наприклад:

Капуста : Для ліплення капусти візьміть зелений брусок і розділіть його на кілька маленьких порцій. З кожного шматочка скачайте кульку, а потім примніть пальцями до плоскої коржі круглої форми. Один кулька залиште без змін. Це буде серцевина капусти.

Морква: Скачайте з помаранчевих шматочків довгасті конуси, зробіть дрібні насічки стеком. З довгастих овальних коржів зеленого кольору сформуєте листя, візерунок на них також зробіть стеком.

Гарбуз: Сформуєте спочатку помаранчеву кульку, зробіть стеком вертикальні надрізи, потім прикріпіть зелений хвостик.

Виноград: круговими рухами долоньок сформувати кульки різного розміру. Яблука та сливу ліплять цим же методом.

Груша: складається з двох кульок різного розміру.

Вихователь звертає увагу дітей на провила правила роботи в команді:

- З повагою ставитися до праці співгрупника;
- Не брати без дозволу чужу заготовку;
- Не ламати роботу іншого, навіть якщо вона не подобається іншим.
- Відповідально робити завдання, бо від цього залежить результат групи.

### **Фізкультхвилинка**

Діти стоять біля своїх столиків і виконують вправу, повторюючи за вихователем.

Вам не хочеться сидіти?  
Треба трішки відпочити.  
Руки вгору, руки вниз,  
І сусіду посміхнись.  
Руки вгору, руки в боки.  
Вище руки підніміть,  
А тепер їх опустіть.

Плигніть, любі, кілька раз.  
До роботи братись час.

### САМОСТІЙНА РОБОТА

Діти поділяються на свої підгрупи. Відповідальні отримують необхідний матеріал. Між собою обговорюють що саме будуть ліпити овочі чи фрукти, або і те і інше , розподіляють завдання – хто за що відповідальний (тобто, хто що ліпить).

Так, одна дитина виробляє кошик, інші учасники – кожен свій овоч чи фрукт. За потреби допомагають один одному. Наприкінці, разом збирають композицію та дарують її їжачку.

### ПІДСУМОК ЗАНЯТТЯ

Вихователь з їжачком дякують дітям за їх старанність, охайність та відповідальне ставлення до роботи.

**ЗАНЯТТЯ №4** з ліплення «Кошика фруктів та овочів» було завершуючим експеримент. Відповідальними підгруп було дозволено дітям обрати самостійно (щоб простежити хто на думку самих дітей є більш відповідальним. Отже, відповідальними стали діти з різним рівнем сформованості відповідальності:

- ✓ Зимоглядов Вадим , підгрупа №1;
- ✓ Горобець Мілана , підгрупа №2;
- ✓ Сулига Максим , підгрупа №3.

На занятті, в підгрупі №2 розплакалась Гутянка Дарина, бо в неї не виходило зліпити капустину, проте учасники її групи заспокоїли дівчинку, та допомогли їй . Діти тим самим, продемонстрували злагожденість колективу, відповідальне ставленні до товариша, його почуттів, до спільної справи.

Тому на бесіді з рефлексії вони були високо оцінені експериментатором. Та всі разом вивели **4 правило «Не бійся просити допомоги»**. Суть: не має нічого

поганого, якщо дитина просить про допомогу. Краще разом з товарищами спільно доробити отримане доручення, аніж підвести групу, та червоніти через свою халатність. **Виняток: «Не перекладай свої обов'язки на інших».**

### 2.3. Аналіз результатів експериментальної роботи.

Після проведення формуючого етапу педагогічного експерименту мною був проведений контрольний етап науково-дослідницької роботи.

На цьому етапі детально розглянемо поведінковий механізм кожної дитини під час проведення колективних занять з образотворчої діяльності - метою яких було створення сприятливих умов для розкриття дитячої особистості, формуванням відповідальної поведінки під час виконання доручень. Під час експерименту було доведено, що формуванню відповідальної поведінки в дітей 6-го року життя сприяє створення умов за якої дитина відчуває любов та визнання, має чіткі знання про моральні норми та правила поведінки та можливість отримати власний досвід відповідальної поведінки. При цьому атмосфера під час колективних занять з образотворчої діяльності повинна бути наповнена доброзичливістю та взаєморозумінням.

На констатувальному етапі проводилось дослідження рівня відповідальності та відповідальної поведінки дітей 6-го року життя.

На формувальному етапі в дітей 6-го року життя виховували відповідальність засобом колективних занять з образотворчої діяльності.

На етапі контрольного експерименту мною охарактеризовані рівні сформованості відповідальності за когнітивним, емоційно-ціннісним, поведінковим компонентами, показниками та критеріями що й на констатувальному рівні.

Таблиця 2.3.

Рівні сформованості відповідальності за результатами колективних занять з образотворчої діяльності

Фамілія та імя дитини	Що таке від-сть	Чи є прагнення бути відповідальним	Бажання отримати результат	Від-сть за свої вчинки та дії	Середній бал
Амбросій Марина	5	5	5	5	5.0
Баркулова Наталія	4	5	5	4	4.5
Володько Денис	5	5	5	5	5.0

Гайтина Сергій	4	5	4	4	4.25
Горобець Мілана	4	4	5	5	4.5
Гутянюк Дарина	4	5	5	5	4.75
Заїка Варвара	3	3	4	4	3.5
Зимоглядюв Вадим	4	5	5	5	4.75
Нечипоренко Євгеній	4	4	5	4	4.25
Пищик Поліна	4	4	4	4	4.0
Сулига Максим	4	4	4	4	4.0
Трифонов Константин	4	4	5	5	4.5
Федоренко Іван	3	2	3	2	2.5

Отже, з отриманих результатів бачимо як суттєво змінилася ситуація. Результати порівняння контрольних даних, з вихідними даними отриманими на констатувальному етапі, представлені на рис 2.3.1.

Так, Заїка Варвара з низького рівня піднялася середній, бо створений позитивний мікроклімат в колективі допоміг побороти дівчинці страх та сором'язливість перед відповідальністю. Маємо, що кількість дітей з середнім рівнем зменшилася на 23,1%, а з низьким на 7,6 %. Значно підняли свій рівень Трифанов К., Нечипоренко Є., Горобець М., Баркулова Н.. Так, показник дітей з достатнім рівнем збільшився на 15,3%, і з високим теж піднявся на 15,4%.

Значне підвищення рівня вихованості забезпечено шляхом комплексних дій з боку педагога та емоційному розвитку власне самих дітей, а також в процесі делегування доручень. Вихователем та експериментатором було створено доброзичливе та сприятливе виховне середовище в якому діти могли розкритися, самореалізуватися та розвиватися.

За таких умов, більшість дітей не боялися помилитися знаючи ,що їх дії не будуть засуджено. А взагалі - заняття з образотворчої діяльності дуже споріднені для дитячої душі. Вони надихають, запалюють ентузіазм, спонукають до пошуку, розвивають моторику та розумові здібності. Ними хочеться займатися знову і знову. Тому, використавши колективні заняття з образотворчої діяльності для виховання відповідальності, було правильним рішенням.

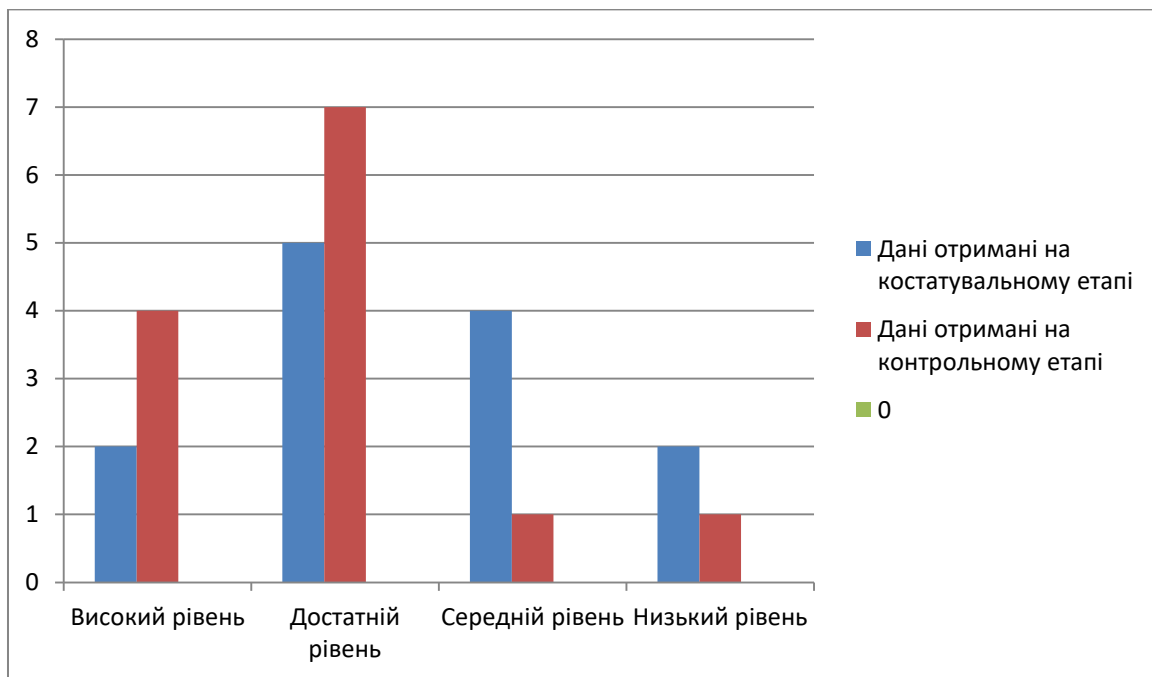


Рис.2.3.1. Порівняльний аналіз рівнів відповідальності в ЕГ

Під час бесіди дітям було запропоновано самостійно оцінити свій рівень відповідального ставлення до доручень, провести самооцінку своїх дій. Більшість дітей віднесли себе до відповідальних, значна частина визнала, що не думали , що відповідальним бути це приємно і не так вже й важко. Лише, Федоренко Іван демонстрував стабільну незацікавленість та розсіяну увагу. Тому експериментатором було запропоновано батькам звернутися до психолога, за допомогою.

На контрольному етапі крім порівняння експериментальної групи на констатувальному та контрольному етапах, було проведено порівняння даних з дітьми з контрольної групи та оцінено за показниками (табл. 2.3.2).

Таблиця 2.3.2.

Фамілія та ім'я дитини	Що таке від-сть	Чи є прагнення бути відповідальним	Бажання отримати результат	Від-сть за свої вчинки та дії	Середній бал
Борисенко Віталій	4	4	4	4	4.0
Бруяко Валентина	4	4	5	4	4.25
Дорошенко Дамир	3	4	4	3	3.5
Дудка Аня	3	3	4	3	3.25
Калиниченко Єва	4	4	4	5	4.25
Климов Нікіта	2	3	3	2	2.5
Кривенко Марія	5	5	5	5	5.0
Савченко Дмитро	5	5	5	5	5.0
Соколенко Іван	3	3	3	3	3.0
Фомина Альбіна	3	3	4	3	3.25
Цикало Божена	4	4	4	4	4.0
Ященко Андрій	5	5	5	5	5.0

Для порівняння показників між контрольною та експериментальними групами дані були об'єднані та згруповані в табл.2.3.3.

Таблиця 2.3.3.

Динаміка рівня сформованості відповідальності в дітей 6-го року життя(у %) на констатувальному етапі педагогічного експерименту

РІВНІ	КІЛЬКІСТЬ ДІТЕЙ	ЕГ,%	КІЛЬКІСТЬ ДІТЕЙ	КГ,%
-------	-----------------	------	-----------------	------

Високий	4	30.8	3	25.0
Достатній	7	53.8	4	33.3
Середній	1	7.7	4	33.3
Низький	1	7.7	1	8.4

Для наглядності дані представимо у вигляді діаграми рис 2.3.2

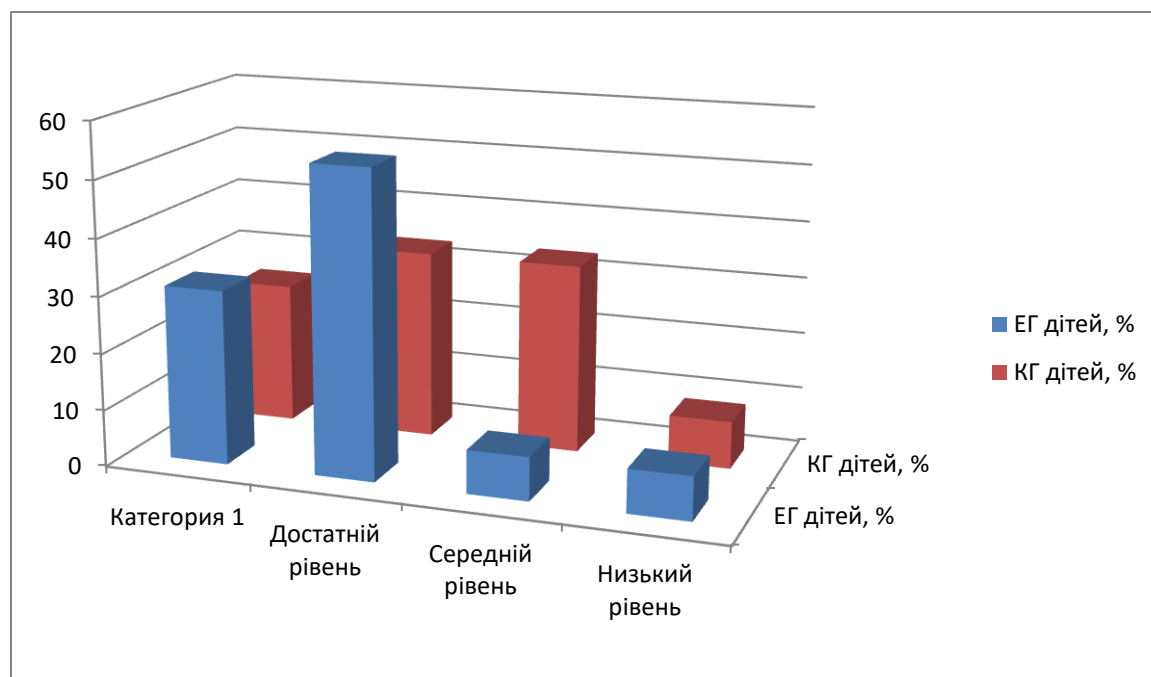


Рис.2.3.2 Співвідношення показників відповідальності між ЕГ та КГ дітей

Підсумовуючи вищезазначене маємо, що завдяки колективним заняття з образотворчої діяльності можна виховати в дітях відповідальність, яка характеризується такими критеріями:

- Наполегливістю – розуміння того, що прикладаючи зусилля, завжди отримаєш результат, більше стараєшся – краще виходить, здатність зберегти зацікавленість – долаючи труднощі;
- Вмінням довести розпочату справу до кінця ;
- Самостійністю у прийнятті рішень. Не боятися проявляти ініціативність, а також наслідків. Стійко сприймати критику;
- Комунікабельністю при спілкуванні. Вміння знайти правильні слова та підхід до товариша ;
- Бажанням підтримати один одного, бути опорою товаришу, знати, що сам матимеш підтримку.

Також було визначено високу ефективність бесід з дітьми, після прочитаного матеріалу, чи розмов за тематичними картинками. На таких заняттях проговорюються важливі поняття, а саме:

- Звертається увага дітей до відповідальних вчинків та відповідальної поведінки персонажів та самих дітей , якщо мала місце така поведінка;
- Пояснювати та викликати дітей до розмови про безвідповідальне ставлення до завдань та доручень;
- Проговорення, що помилки роблять всі і важливо вміти визнати їх, та не боятися виправити;
- Аналіз безвідповідальної поведінки, з прикладами. Обговорення негативних наслідків безвідповідальної поведінки.

## ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ

Дослідницько-експериментальна робота з виховання відповідальності в дітей 6 року життя засобом колективної образотворчої діяльності, проводилися на базі Шосткинського дошкільного навчального закладу (ясла-садок) № 5 м.Шостки Сумської обл. Базою дослідження була вибрана старша група «Веселка» ( діти 6 року життя). У експерименті брали участь 25 дітей, які були поділені на 2 групи:

- Експериментальна (ЕГ)- 13 дітей;
- Контрольна (КГ)- 12 дітей.

В процесі дослідження були використані такі методи:

1. Спостереження.
2. Бесіда.
3. Педагогічний експеримент, який складається з констатувального, формувального та контрольного етапів.

Рівень сформованості відповідальності визначався за показниками:

- Поняття дітей про відповідальність, їх уявлення та розуміння даного поняття; розуміння правил поведінки по відношенні до оточуючих та до доручень.
- Чи є бажання до відповідальної поведінки. Експериментатор спостерігав та аналізував наміри дітей, прагнення та старання до відповідальних дій.
- Бажання отримати результат. Доведення розпочатої справи до логічного завершення, емоційне переживання за досягнені результати – це складові поняття відповідальності.
- Відповідальність за свої вчинки та дії а також самооцінка власних дій.

До **критеріїв** відповідальної поведінки експериментатором було систематизовано знання та уявлення дітей дітей про:

- Моральна поведінка, моральна норма, моральність. Всі ці показники закладені в основі поняття відповідальності;
- Як і де приміняти в повсякденному житті норми моральної поведінки;
- Відношення до відповідальності, розуміння вимог та правил;

- Вміння приймати самостійні рішення та відповідати за власні вчинки та дії.

## ВИСНОВКИ

Відповідальність виступає характеристикою будь-яких взаємин, що виникають і встановлюються між людьми, і стосується різних аспектів їхньої діяльності.

Про початок формування відповідальності можна говорити тоді, коли дитина здатна самостійно виконати доручене їй завдання. Для того щоб відповідальність стала фундаментальною основою в особистості дитини, вона повинна стати звичкою. Звичкою думати та діяти відповідально по відношенню до себе та оточуючих.

Кожен представник соціуму має свої зони відповідальності. У дошкільнят це:

- відповідальне ставлення до природи та навколишнього середовища (раціональне використання природних ресурсів, не кидати сміття де заманеться);
- відповідальне ставлення до самого себе, до свого здоров'я та життя вцілому (розуміння необхідності прийому ліків, знання техніки безпеки про електричний струм, вогонь, водойми тощо);
- відповідальне ставлення до родини. Стосовно близьких людей така відповідальність проявляється при спокійному поводженні, якщо хтось відпочиває, дбайливому ставленні до братика чи сестрички;
- відповідальність до усіх людей;
- відповідальність за домашніх улюбленців;
- відповідальне ставлення до власних речей (охайність, прибирання);
- відповідальне відношення до наданих обіцянок, до власних успіхів чи невдач.

Відповідальність, як якість особистості може формуватися в залежності від внутрішніх та зовнішніх чинників.

Серед внутрішніх чинників виділяють :

- знання про суспільні норми та розуміння власних можливостей;

- впевненість в тому, що власний вчинок є правильним , розуміння причино-наслідкових зв'язків ;
- розуміння власної ролі в колективному процесі;
- бажання до самостійного та творчого процесу.

До зовнішніх чинників слід віднести :

- план заняття, в якому висвітлюється педагогічне завдання;
- можливість організувати вихователем суспільно корисну діяльність;
- створення умов для самовиховання особистості.

Отже, дошкільники мають знати правила і норми відповідальної поведінки, що вихователь пропонує їм для реалізації, при цьому розуміти роль самого себе в даному процесі та всього дитячого колективу. В свою чергу вихователь може або підказати, або запропонувати алгоритм дій.

В даній магістерській роботі було розглянуто механізм формування відповідальності засобом колективних занять з образотворчої діяльності. Дослідницько-експериментальна робота з виховання відповідальності в дітей 6 року життя засобом колективної образотворчої діяльності, проводилися на базі Шосткинського дошкільного навчального закладу (ясла-садок) № 5 м.Шостки Сумської обл. Базою дослідження була вибрана старша група « Веселка» ( діти 6-го року життя).

Формування відповідальності відбувалося поетапно. Спершу, на констатувальному етапі, експериментатором було досліджено рівень зформованості відповідальності згідно показників та критеріїв.

Оцінювався рівень сформованості відповідальності за наступними **показниками:**

1. Поняття дітей про відповідальність, їх уявлення та розуміння даного поняття; розуміння правил поведінки по відношенні до оточуючих та до доручень.
2. Чи є бажання до відповідальної поведінки. Експериментатор спостерігав та аналізував наміри дітей, прагнення та старання до відповідальних дій.

3. Бажання отримати результат. Доведення розпочатої справи до логічного завершення, емоційне переживання за досягнені результати – це складові поняття відповідальності.

4. Відповідальність за свої вчинки та дії а також самооцінка власних дій.

До **критеріїв** відповідальної поведінки експериментатором було систематизовано знання та уявлення дітей дітей про:

- Моральна поведінка, моральна норма, моральність. Всі ці показники закладені в основі поняття відповідальності;
- Як і де приміняти в повсякденному житті норми моральної поведінки;
- Відношення до відповідальності, розуміння вимог та правил;
- Вміння приймати самостійні рішення та відповідати за власні вчинки та дії.

Отримані дані були згруповані до таблиці 2.1.5.

Таблиця 2.1.5.

ДИНАМІКА РІВНЯ СФОРМОВАНOSTІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В ДІТЕЙ 6 РОКУ ЖИТТЯ(У %)

РІВНІ	КІЛЬКІСТЬ ДІТЕЙ	ЕГ,%	КІЛЬКІСТЬ ДІТЕЙ	КГ,%
Високий	2	15.4	3	25.0
Достатній	5	38.5	4	33.3
Середній	4	30.8	4	33.3
Низький	2	15.3	1	8.4

Після проведення констатувального етапу, експериментатором визначено 2 напрями спрямованих на формування відповідальності в дітей 6-го року життя засобом колективної образотворчої діяльності. А саме :

- Мотиваційно-когнітивний етап;
- Дієво-творчий етап.

Метою мотиваційно-когнітивного етапу – було: надати знання про відповідальність та відповідальну поведінку дитини як особистості, власного «Я», так і колективної відповідальності за виконання доручень.

Метою діяльнісно-творчого етапу експерименту по формуванню відповідальної поведінки в дітей 6-го року життя засобом колективної

образотворчої діяльності, є проведення різноманітних занять з колективної роботи під час ліплення, аплікації, малювання, моделювання тощо.

В цій дослідницько–науковій роботі мотиваційно – когнітивний та дієво-творчий етапи тісно пов’язані та переплетені. Завдання мотиваційно-когнітивного етапу реалізуються під час дієво-творчого. На основі цього педагогічний інструментарій представлений в таблиці 2.2.1

На контрольному етапі детально розглянемо поведінковий механізм кожної дитини під час проведення колективних занять з образотворчої діяльності - метою яких було створення сприятливих умов для розкриття дитячої особистості, формуванням відповідальної поведінки під час виконання доручень. Діти знову були оцінені за показниками та критеріями що й на констатувальному етапі. Отримані результати представлені в таблиці 2.3.3

Таблиця 2.3.3.

Динаміка рівня сформованості відповідальності в дітей 6 року життя(у %) на констатувальному етапі педагогічного експерименту

РІВНІ	КІЛЬКІСТЬ ДІТЕЙ	ЕГ,%	КІЛЬКІСТЬ ДІТЕЙ	КГ,%
Високий	4	30.8	3	25.0
Достатній	7	53.8	4	33.3
Середній	1	7.7	4	33.3
Низький	1	7.7	1	8.4

Для наглядності зміни динаміки між показниками та рівнями відповідальності у старших дошкільників в ЕГ, на констатувальному та контрольному рівнях, дані представлені у вигляді діаграми Рис.2.3.1.

Так, Заїка Варвара з низького рівня піднялася середній, бо створений позитивний мікроклімат в колективі допоміг побороти дівчинці страх та сором’язливість перед відповідальністю. Маємо, що кількість дітей з середнім рівнем зменшилася на 23,1%, а з низьким на 7,6 %. Значно підняли свій рівень Трифанов К., Нечипоренко Є., Горобець М., Баркулова Н.. Так, показник дітей з достатнім рівнем збільшився на 15,3%, і з високим теж піднявся на 15,4%.

Значне підвищення рівня вихованості забезпечено шляхом комплексних дій з боку педагога та емоційному розвитку власне самих дітей, а також в процесі делегування доручень. Вихователем та експериментатором було створено доброзичливе та сприятливе виховне середовище в якому діти могли розкритися, самореалізуватися та розвиватися.

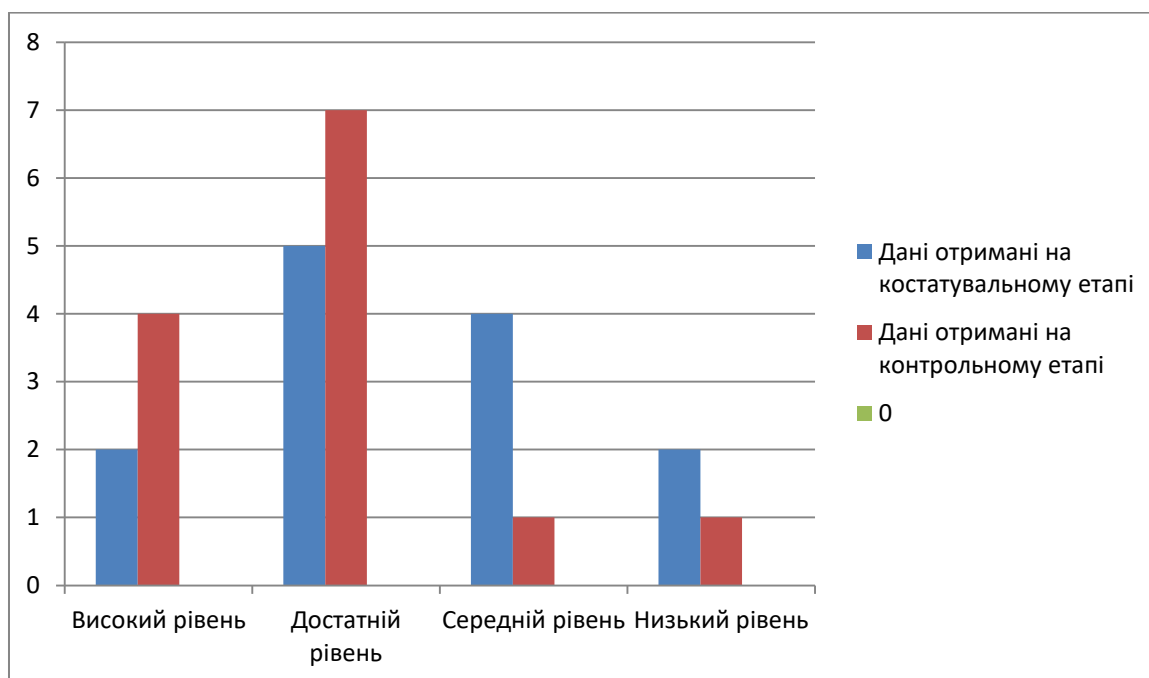


Рис.2.3.1. Порівняльний аналіз рівнів відповідальності в ЕГ

За таких умов, більшість дітей не боялися помилитися знаючи ,що їх дії не будуть засуджено. А взагалі - заняття з образотворчої діяльності дуже споріднені для дитячої душі. Вони надихають, запалюють ентузіазм, спонукають до пошуку, розвивають моторику та розумові здібності. Ними хочеться займатися знову і знову. Тому, використавши колективні заняття з образотворчої діяльності для виховання відповідальності, було правильним рішенням.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти. - К.:// «Дошкільне виховання», - 1999. - С. 9-26.
2. Закон України. Про дошкільну освіту. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 49, ст.259)
3. Алексеєнко Т. Ф. Мотивація соціальної поведінки та механізми її формування / Т. Ф. Алексеєнко // Соціальна педагогіка: теорія та практика: Методичний журнал. - 2011. - N 4. - С. 4-10.
4. Андрієтті О.О. Програма розвитку дітей старшого дошкільного віку / О.О. Андрієтті, О.П. Голубович, Н.Н. Долина та ін. // «Впевнений старт». - Т: «Мандрівець», 2013. - 104с.
5. Андрієтті О.О., Голубович О. П., Долинна О.П., Д'яченко Т. В., Ільченко Т. С., Іванова Г. Є., Лисенко Г. М., Панасюк Т. В., Петрова Г. В., Піроженко Т. О., Романко Н. М., Случинська Н. А., Трикоз Н. І Стаття *«Характеристика психологічного віку дітей шостого року життя»* з програми розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт»:(затверджено Наказом Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України від 21.05.12 р. № 604)
6. Ануфрієва О. Щирість, чемність, чуйність. Виховання культури поведінки. / О. Ануфрієва // Дошкільне виховання.- К.: «Рад. шк.», 1998. - №8. - С. 20-21.
7. Балл Г. Феномен вибору в контексті соціальної поведінки / Г. Балл // Соціальна психологія.: Український науковий журнал. - 2005. - №1. - С. 3-13.
8. Басюк Н.А. Розвиток почуття відповідальності в школярів / Н.А. Басюк. – Житомир : ЖПУ імені Івана Франка, 2003. – 100с.
9. Басюк Н.А. Педагогічні умови виховання почуття відповідальності в учнів 1-4 класів // Вісник Житомирського педагогічного університету. – Вип.24. – Житомир, 2005. – С.92-94.

10. Басюк Н. А. Формування почуття відповідальності у молодших школярів: дис. / Н. А. Басюк / Житомирський держ. ун-т ім. Івана Франка. - Житомир, 2005. - 294 с.
11. Беленька Г. « Формування відповідальності у дошкільників» педагогічний процес: теорія і практика №1-2 2015р.
12. Беленька Г, С. Васильєва, Н. Гавриш, В. Маршицька, С. Нечай, О. Острянська, О. Полякова, В. Рагозіна, О. Рейпольська, Н. Шкляр ; за заг. ред. О. Рейпольської. Формування базових якостей особистості дітей старшого дошкільного віку в ДНЗ : монографія – Харків. : «Друкарня Мадрид», 2015. – 330 с
13. Бех І.Д. Відповідальність особистості як мета виховання// Початкова школа. – 1994. – №9. – С.4-8.
14. Бех І. Д. Особистісно-орієнтоване виховання в сучасній соціокультурній ситуації/ І. Д. Бех // Креативна педагогіка. Наук.-метод. зб. / Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки. – Вінниця, 2010. – Вип. 2. – С. 18.
15. Білан О.І. Програма розвитку дитини дошкільного віку / О.І. Білан, Л. Возна, О.Л. Максименко // «Українське дошкілля». - Тернопіль: «Мандрівець», 2013. - 264с.
16. Білоусова Н. Психологічні особливості дітей дошкільного віку. / Н. Білоусова, А. Кошелева та ін. // М. : «Просвіта», 1986. - 235с.
17. Боришевський М.Й. Моральні переконання та їх формування у дітей/ М.Й. Боришевський. - К.: Рад. школа. 1979. - 48 с.
18. Бужина І.В. Гуманні відносини молодших школярів, сутність, досвід, закономірності. / І.В. Бужина // Одеса «Маяк», 2001. - 367с.
19. Врочинська Л. Садок і родина: виховуємо дітей гуманними. / Л. Врочинська. // Дошкільне виховання. - Київ «Світич, 2006р. - №6. - С. 12-13.
20. Гнатів І. В. Психологічні умови засвоєння моральних норм / І. В.Гнатів // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх

справ. Серія психологічна: збірник / Львівський держ. ун-т внутр. справ. - Львів, 2008. - Вип. 1. - С. 296-306.

21. Грядунова Л.И. Социальная ответственность личности в условиях развитого социализма.- К., 1979.- 134с.

22. Гурлева Т. Виховуємо відповідальність у дошкільників / Т. Гурлева // Вихователь-методист дошкільного закладу: спеціаліз. журн. - 2012. - № 5. - С. 19-29.

23. Дудкевич Т.В Дошкільна психологія: Навч. посіб / Т.В. Дудкевич // К.: Центр учбової літератури, 2007. - 386с

24. Дудник О. Формування відповідальної поведінки молодших школярів у оповіданнях В.Сухомлинського [Електронний ресурс] / О. Дудник. – Режим доступу до ресурсу: [http://dspu.edu.ua/pedagogics/arhiv/29\\_ch1\\_2014/7.pdf](http://dspu.edu.ua/pedagogics/arhiv/29_ch1_2014/7.pdf).

25. Заброцький М. М. Основи вікової психології / М. М. Заброцький.- Тернопіль: Богдан, 2002. - 112 с.

26. Заячківська М. Діагностика вихованості культури поведінки дітей старшого дошкільного віку в різновікових групах / М. Заячківська // Вісник інституту розвитку дитини. Серія: Філософія. Педагогіка. Психологія: Збірник наукових праць / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. - К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. - Вип. 10. - С. 68-74.

27. Зубенко К.Д. Формування відповідального ставлення до навчання в учнів початкових класів [Електронний ресурс] / К.Д. Зубенко . – Режим доступу до ресурсу: <https://www.academia.edu/36557520/>

28. Інтернет ресурс <https://studfile.net/preview/3350570/page:12/> стаття «Поняття “дитячий колектив”, його своєрідність в дошкільному віці, етапи формування».

29. Інтернет стаття «Виховання відповідальності у дітей» . Автор myrchuk. Опубліковано 10.11.2017. Copyright © 2022 Дитячий лікар. All Rights Reserved

30. Іонец І.І. Формування відповідальності у молодших школярів. Магістерська робота. Чернівці – 2021

31. Калашникова Я.В. Формування загальнолюдських моральних норм через залучення молоді до масових заходів [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу <https://yunist.org.ua/metodichniy-viddil/metodichna-skarbnichka/suchasna-model-metodysta-zakladu-pozashkilnoyi-osvity.php>

32. Колесникова Л.«Я» і «Ми»: Виховання доброзичливості і колективістських почуттів у повсякденному житті. / Л. Колесникова // Дошкільне виховання. - К.: «Світич», 1981. - №5. - С - 23.

33. Кондратенко Р. В. Різні підходи до визначення змісту та структури відповідальності / Р. В. Кондратенко // Педагогіка вищої та середньої школи: зб. наук. праць / гол. ред. В. К. Буряк. - Кривий Ріг: КДПУ, 2005. - Вип. 12. - С. 190-198.

34. Кондратенко Р. В. Наступність у вихованні відповідальності в старших дошкільників і молодших школярів / Р. В. Кондратенко // Педагогіка вищ. та серед. шк.: зб. наук. пр. - 2010. - Вип. 28. - С. 94-99.

35. Кошелівська О.І. Особливості організації діяльності, стимулюючої моральний вибір в поведінці дошкільників / Кошелівська О.І. // Наукові записки: Зб. наук. пр. Вип.41. - К.: НПУ, 2001. - С.73-75.

36. Лавренсьєва Г. Моральне виховання. Формування етичних уявлень і гуманних почуттів. / Лавренсьєва Г. // Дошкільне виховання - К.: «Рад. шк.», 1985. - №12. - С. 10-12.

37. Леонтьєв Д.А.Відповідальність та її альтернативи [Електронний ресурс] / Д.А. Леонтьєв. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=5P1rO5heNRY>.

38. Максимова О.О. Навчання і виховання дітей дошкільного і молодшого шкільного віку: актуальні питання теорії і методики / за заг. ред. О.О.Максимової, М.А.Федорової. – Житомир: ФОП Левковець, 2016. – У 2- х ч. – Ч. I. – 216 с.

39. Маршалл М. Дисципліна без стресса: учителям и родителям [Електронний ресурс] / М. Маршалл. – Режим доступу до ресурсу:

<https://s.siteapi.org/1192fa0044d9089/docs/d43f91bd9c99158ac08aee820a6fb876e0587a58.pdf>

40. Паттерсон К. Серьезный разговор об ответственности [Электронный ресурс]. – Изд-во Манн, Иванов и Фербер, 2018. – Режим доступа до ресурсу: <https://smartreading.ru/summary-by-alias/sereznyy-razgovorob-otvetstvennosti>.

41. Пентій О. В. Формування у дітей дошкільного віку загальнолюдських моральних якостей / О. В. Пентій // Пед. вісн. - 2010. - № 3 (спец. вип.). - С. 61.

42. Плахотний А.Ф. Свобода та відповідальність.- Харьков: ХГУ,- 1972.- 159с.

43. Пентій О. В. Формування у дітей дошкільного віку загальнолюдських моральних якостей / О. В. Пентій // Пед. вісн. - 2010. - № 3 (спец. вип.). - С. 61.

44. Програма виховання дітей дошкільного віку «Малютко» 1991р .

45. Савчин М.В. Проблеми вивчення відповідальності як соціально-психологічної якості людини // Педагогіка і психологія.- 1994.- №4.-С. 30-38.

46. Савчин М. В. Психологія відповідальної поведінки: монографія / М.В. Савчин. - Івано-Франківськ: Місто НВ, 2008. - 280 с.

47. Селуянова М.В. Почуття відповідальності дітей молодшого шкільного віку [Електронний ресурс] / М.В. Селуянова. – Режим доступу до ресурсу[http://irbisnbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis\\_nbuv/cgiirbis\\_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE\\_FILE\\_DOWNLOAD=1&Image\\_file\\_name=PDF/znppn\\_2015\\_67\\_39.pdf](http://irbisnbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/znppn_2015_67_39.pdf).

48. Семенкова О. Формування почуттів відповідальності у дітей старшого дошкільного віку в процесі господарсько-побутової праці / О. Семенкова // Вісник інституту розвитку дитини. Серія: Філософія. Педагогіка. Психологія: Збірник наукових праць / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. - К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. - Вип. 7: Матеріали Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції «Дитинство. Освіта. Соціум». 18 лютого 2010 року. - С. 146-150.

49. Сухомлинська О.В. Проблеми теорії виховання дітей і молоді в Україні // Педагогіка і психологія. – 1997. – №4. – С.109-125.

50. Терещенко Н. Виховання почуття відповідальності дитини-дошкільника в процесі виконання трудових доручень / Н. Терещенко // Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість: Збірник матеріалів VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції, Київ, 12-13 травня 2005 р.: У 6 т. - Київ: Вид-во Європейського ун-ту, 2005. - Т. 4. - С. 173-176.

51. Фасолько Т.С. Становлення моральної самостійності дитини в дошкільному віці Розвиток інтелекту і творчості у дітей дошкільного віку: тези доп. наук.-практ. конф. - Кременець, 1995. - С.54-56.

52. Фасолько Т.С. Моральне виховання дошкільників як одна із сучасних проблем національної освіти Вісник Тернопільського експериментального інституту педагогічної освіти. - Тернопіль, 1996. - Вип.3. - С.119-120.

53. Фасолько Т.С. Виховання відповідальної поведінки у дітей дошкільного віку / Т.С. Фасолько // Оновлення змісту і методів початкової освіти: Наук. записки РДПШ. - Вип.8. - Рівне, 1999. - С.118-121.

54. Фасолько Т.С. Відповідальна поведінка в контексті сучасної ситуації соціального розвитку дитини-дошкільника Педагогічна наука - сучасній школі: зб. наук.-практ. матеріалів всеукр. конф. - Кременець, 1999. - С.131-135.

55. Фасолько Т.С. Відповідальність як характеристика соціальної компетентності дошкільника / Т.С. Фасолько // Нова педагогічна думка. - 1999. - № 3.- С.88-90.

56. Т. Фасолько. Виховання відповідальної поведінки у дітей старшого дошкільного віку: Автореф. дис... канд. пед.наук: 13.00.08. – дошкільна освіта / Т.С. Фасолько; Ін-т пробл. виховання АПН України. — К., 2000. — 18 с.

57. Федорова М. А. Проблема формування моральної поведінки старших дошкільників у педагогічній науці: научное издание / М. А. Федорова // Наукові записки. Серія: педагогічні та історичні науки: збірник / М-во освіти

і науки України, НПУ ім. М.П. Драгоманова. - Київ: НПУ, 2007. - Вип. 65. - С. 164-169.

58. Шарова Л.В. ДНЗ «Ромашка» Вересень 2015 рік\_Вінницька область м. Ладизин Стаття «Зображувальна діяльність в ДНЗ»

59. Шилова О.І. Проблема формування соціально відповідальної поведінки та її сутнісні характеристики / О.І. Шилова // Пробл. інж.-пед. освіти. - 2008. - N 21. - С. 240-248.

# ДОДАТКИ

## Додаток 1

Картка 1



Картка 2



Картка 3



Картка 4



Картка 5



Картка 6



Малахит	Яблоко Грэни
Зеленый луг	Мята
Весенний	Ультразеленый
Морской зеленый	Цитрусовый
Нефрит	Хаки
Яркий Лайм	Камуфляж
Трилистник	Аспарагус
Зеленый	Оливковый
Шартрез	Горчичный
Лесной зеленый	Виридан





Додаток 5



Додаток 6





